

MASTERTHESIS

PRIVAATRECHT

HAKAN TANRIKULU

653040

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID

DE EAC: OPLOSSING OF UITDAGING?

TILBURG, JULI 2015

MASTERTHESIS

DE EAC: OPLOSSING OF UITDAGING?

HAKAN TANRIKULU

TILBURG UNIVERSITY

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID

DEPARTEMENT PRIVAATRECHT

ANR 653040

BEGELEIDSTER MW. MR. M.W.T. KAMPERS

TWEEDE LEZERES MW. MR. C.C.H.A. HOLTHUIJSEN- VAN DER KOP

TILBURG, 2 JULI 2015

Voorwoord

Geachte lezer,

Voor u ligt mijn masterthesis ter afsluiting van de masteropleiding Rechtsgeleerdheid accent Privaatrecht aan Tilburg University. Helaas komt hiermee een einde aan een mooie en leerzame tijd aan de universiteit. Mede dankzij de afronding van deze fase, zal ik voortaan vol voldoening en motivatie door het leven gaan.

Graag wil ik van deze gelegenheid gebruik maken om de mensen te bedanken die bijgedragen hebben aan de totstandkoming van deze masterthesis. Allereerst gaat mijn dank uit naar mijn begeleidster mw. mr. Kampers, voor haar uitstekende begeleiding, kritische noot, tijd en begrip. Tevens wil ik mw. mr. Holthuijsen-van der Kop bedanken voor het optreden als tweede lezer. Uiteraard mag ik mijn moeder, vrouw en kinderen, familie en vrienden niet vergeten voor hun motivatie, vertrouwen en onvoorwaardelijke steun.

Tot slot wil ik mijn vader bedanken. Helaas heb jij dit niet mogen meemaken maar ik weet dat jij nu trots op mij bent. Jouw woorden hebben als inspiratiebron gediend: *“Ik heb helaas niet kunnen studeren, maar een studie zal mijn kinderen niet worden ontnomen.”*

Rest mij u veel leesplezier toe te wensen.

Hakan Tanrikulu

Weert, juni 2015

Inhoudsopgave

Lijst van afkortingen	6
1. Inleiding	7
1.1 Probleemstelling	8
1.2 Onderzoeksvraag en deelvragen	9
1.3 Onderzoeksmethoden.....	10
1.4 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie	11
1.5 Afbakening en aanpak	11
1.6 Leeswijzer.....	12
2. Uitleg van overeenkomsten	13
2.1 De overeenkomst.....	13
2.2 Uitlegnormen	14
2.2.1 Haviltex-norm	14
2.2.2 Cao-norm	15
2.2.3 DSM/Fox	15
2.3 Uitleg van overeenkomsten civil & common law.....	18
2.4 Tussenconclusie	19
3. De Entire Agreement Clause	21
3.1 Oorsprong van de Entire Agreement Clause.....	21
3.2 Het gebruik van de Entire Agreement Clause in de common law	23
3.3 Parol Evidence Rule	23
3.4 Parol Evidence Rule en het Nederlandse rechtssysteem	25
3.5 Rechtsvergelijking uitleg van overeenkomsten civil law en common law	25
3.6 Entire Agreement Clause in de jurisprudentie	26
3.7 Vaststellingsovereenkomst	28
3.8 Tussenconclusie	30

4. Lundiform/Mexx	31
4.1 Feiten.....	31
4.1.1 Eerste aanleg en Hoger Beroep	31
4.1.2 Hoge Raad	32
4.2 Kernoverweging	33
4.3 Beoordeling taalkundige uitleg en Lundiform/Mexx	35
4.4 Entire Agreement Clause en Lundiform/Mexx	36
4.5 Tussenconclusie	37
5. Conclusie en aanbevelingen	38
5.1 Inleiding	38
5.2 Conclusie	38
5.3 Aanbevelingen	40
Bronnenoverzicht	42
Literatuur	42
Jurisprudentie	46

Lijst van afkortingen

art.	Artikel
artt.	Artikelen
B.V.	Besloten vennootschap
BW	Burgerlijk wetboek
cao	Collectieve arbeidsovereenkomst
EAC	Entire Agreement Clause
Hof	Gerechtshof
HR	Hoge Raad
LLC	Limited Liability Company
m.nt.	Met noot van
NJ	Nederlandse Jurisprudentie
p.	Pagina
par.	Paragraaf
PER	Parol Evidence Rule
Rb.	Rechtbank
RvdW	Rechtspraak van de Week
r.o.	Rechtsoverweging
SPA	Share Purchase Agreement

1. Inleiding

“Keent LLC is een innovatief bedrijf in het ontwerpen en produceren van militaire technologie (tanks, helikopters en wapens). Keent LLC heeft zeer veel afnemers voor haar technologie, waaronder het ministerie van Defensie. Voor iedere afnemer worden specifieke wapens ontworpen en geproduceerd. Keent LLC en het ministerie van Defensie komen overeen dat er om de zes maanden vijf (SubZero) tanks, twee (Draco) helikopters en tweehonderd (MG3) wapens worden afgenomen. Keent LLC sluit een overeenkomst met VHS B.V. voor de opslag en transport van de producten. Opslag zal geschieden voor de duur van zes maanden waarna de producten worden getransporteerd. VHS B.V. verzorgt voor meerdere bedrijven de opslag en transport. In de precontractuele fase tussen Keent LLC en VHS B.V. is met betrekking tot de opslag van de militaire technologie afgesproken dat indien de voorraad niet binnen zes maanden wordt afgenomen, Keent LLC voor iedere dag die is verstreken de opslagkosten zal vergoeden.¹ Om de overeenkomst schriftelijk vast te leggen worden beide partijen bijgestaan door juristen. In deze overeenkomst wordt overeengekomen dat de opslagkosten voor de duur van zes maanden EUR125.000 zijn, inclusief EUR50.000 aan transportkosten. De vergoeding voor de te late afname/transport zijn echter niet in de overeenkomst opgenomen. Tot slot neemt de jurist van Keent LLC een Entire Agreement Clause op in de overeenkomst. De tekst hiervan luidt als volgt: “This agreement and the documents referred to in it constitute the entire agreement between the parties, and supersede all other agreements or arrangements between the parties (whether written or oral, express or implied), relating to the subject matter of this agreement.”² Door opname hiervan wordt beoogt om de gehele overeenkomst tussen partijen vast te leggen in de schriftelijke overeenkomst.³ Vervolgens ondertekenen partijen de overeenkomst. Het ministerie van Defensie moet de komende jaren bezuinigen op het departement krijgsmacht delen, waardoor zij hebben verzuimd om de producten af te nemen. Doordat het ministerie van Defensie niets afneemt kan VHS B.V. niets transporteren en blijven de producten langer in opslag dan de afgesproken zes maanden met Keent LLC. Hierop vordert VHS B.V. de afgesproken betaling á EUR125.000 en de opslagkosten voor de dagen die zijn verstreken – zoals in de precontractuele fase is afgesproken - waarop Keent B.V. aangeeft de transportkosten á EUR50.000 niet te vergoeden. Tevens brengt Keent LLC de EAC uit de

¹ Dit blijkt uit de overeenkomsten die over en weer zijn verzonden alsmede de e-mailberichten.

² Boundy 2010, p. 69.

³ Tjittes 2009, p. 89.

overeenkomst onder de aandacht om aan te geven, de kosten voor de opslag over de verstreken termijn niet te vergoeden. VHS B.V. legt het geschil voor aan de rechter.”⁴

Zoals in bovengenoemde casus worden dagelijks tussen partijen (commerciële) overeenkomsten gesloten. Een overeenkomst wordt gesloten om een rechtshandeling tussen partijen vast te leggen.⁵ Partijen verwoorden hun bedoelingen in de overeenkomst. Alvorens een overeenkomst tot stand komt, is veelal sprake van een precontractuele fase. In deze fase komen de onderhandelingen tussen partijen aan bod, dit is van groot belang voor de vaststelling van de inhoud van wat is overeengekomen (uitleg).⁶ Het gaat hierbij bijvoorbeeld om het uitwisselen van ‘concept’ overeenkomsten, uitgewisselde e-mailberichten en de mondelinge afspraken. Na totstandkoming van de overeenkomst geven partijen uitvoering aan wat zij hebben afgesproken. Ondanks een goede samenwerking kan een bepaald(e) artikel/clausule roet in het eten gooien.

1.1 Probleemstelling

Refererend aan de ontstane problematiek in de inleidende casus, komt het in de praktijk regelmatig voor dat een discussie ontstaat met betrekking tot de bewoordingen van de overeenkomst in de zin van wat partijen bedoeld hebben overeen te komen.⁷

In het verleden ging men ervan uit dat geen verklaring nodig is van iets wat duidelijk is; aanleiding om van deze opvatting uit te gaan was de tekst van de oude wet. De oude tekst van art. 1378 van het Burgerlijk Wetboek (oud) luidde dat, indien de bewoordingen van een overeenkomst duidelijk zijn, men daarvan door uitlegging niet mag afwijken.⁸ Woorden zijn op zichzelf nooit duidelijk, derhalve is deze gedachte niet correct.⁹ Door uitleg wordt helder wat de betekenis is van woorden en verklaringen. Een alledaagse overeenkomst wordt in beginsel onbewust uitgelegd. Een uitleg van een overeenkomst vindt alleen plaats als twijfel ontstaat over een onderdeel van die overeenkomst. In dat geval wordt het uitleggen hiervan een bewuste handeling.¹⁰

Om duidelijkheid te verschaffen over de bedoeling van de opgenomen bewoordingen in overeenkomsten dienen deze zorgvuldig te worden uitgelegd. Jammer genoeg heeft de wetgever geen bijzondere bepalingen opgenomen in het Burgerlijk Wetboek (hierna: BW) om een dergelijke situatie te beslechten. Het gevolg hiervan is dat er jurisprudentie is ontstaan over de uitleg van overeenkomsten. Uit het alom bekende arrest van de Hoge Raad blijkt dat

⁴ Dit is een fictieve casus, uiteraard hebben enkele arresten als inspiratiebron gediend.

⁵ Art. 6:213 Burgerlijk Wetboek.

⁶ Hijma e.a. 2013, p. 65.

⁷ Beenders & Meijer 2013, p. 646.

⁸ Art.1378 Burgerlijk Wetboek (oud).

⁹ Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III* 2014/370.

¹⁰ Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III* 2014/370.

naar Nederlands recht overeenkomsten aan de hand van de partijbedoelingen dienen te worden uitgelegd.¹¹ Er hebben zich echter situaties voorgedaan waarbij enkel de partijbedoelingen niet toereikend zijn geweest.

Terugblikkend naar de inleidende casus kan de overeenkomst op meerdere manieren worden uitgelegd. Dit is een zeer lastige situatie nu partijen een eigen uitleg geven aan de overeenkomst. Echter, de overeenkomst bevat daarnaast een Entire Agreement Clause (hierna: EAC) afkomstig uit een andere rechtspraktijk. Uit de bewoordingen van de EAC wordt opgemaakt dat alleen de inhoud van de overeenkomst ter zake doet. De verschillende opvattingen die partijen hebben met betrekking tot de overeenkomst en de opgenomen EAC leiden ertoe dat in deze situatie sprake is van een probleem. Het is van belang om in dit geval te bepalen hoe een dergelijk situatie kan worden opgelost. Hierdoor wordt voor partijen duidelijkheid gecreëerd.

In bepaalde situaties is het voor commerciële partijen onduidelijk hoe met het gebruik van een EAC in combinatie met de geldende uitleg van overeenkomsten moet worden omgegaan. De Hoge Raad heeft zich in recente arresten hierover uitgelaten. Gezien de onduidelijkheid over de positie van de EAC in Nederland wordt deze problematiek nader onderzocht. Dit onderzoek zal een oplossing proberen te vinden zodat de opgenomen EAC een betere rechtspositie krijgt. Hierbij kan worden gedacht aan een oplossing die ervoor kan zorgen dat de onzekere situatie met betrekking tot de EAC ophoudt. Partijen kunnen wellicht ter versterking van de EAC een vaststellingsovereenkomst inzetten. Dit onderzoek zal dan ook nader bekijken of een vaststellingsovereenkomst ex art. 7:900 BW uitkomst kan bieden.

1.2 Onderzoeksvraag en deelvragen

Tegen deze achtergrond is de volgende onderzoeksvraag geformuleerd:

In hoeverre beïnvloedt de Entire Agreement Clause de uitleg van overeenkomsten in Nederland?

Om tot een beantwoording van de onderzoeksvraag te komen is deze onderverdeeld in drie deelvragen:

- 1. Wat is de huidige stand van zaken met betrekking tot de uitleg van overeenkomsten in Nederland als in de common law?*

Deze vraag richt zich op het bestaande recht en is een beschrijvende deelvraag. De Hoge Raad heeft enkele belangrijke arresten gewezen waarin de uitleg van overeenkomsten aan bod is gekomen. Daarnaast komt de uitleg van overeenkomsten in de common law aan bod. Door beantwoording van deze vraag – op basis van wetgeving, jurisprudentie en

¹¹ HR 13 maart 1981, ECLI:NL:HR:1981:AG4158 (*Haviltex*).

literatuuronderzoek – wordt de uitleg van overeenkomsten zowel in Nederland als in de common law in kaart gebracht en de situatie omtrent de EAC voor het arrest Lundiform/Mexx. Tevens wordt de uitleg van overeenkomsten in de common law behandeld.

II. Wat is de grondslag van de Entire Agreement Clause en in hoeverre wordt hiervan gebruik gemaakt in de hedendaagse praktijk?

Deze vraag is meer onderzoekend van aard en heeft betrekking op de grondslag van de EAC. Beantwoording van deze vraag zal leiden tot kennisneming van deze clausule en toepassing hiervan zowel in de civil als common law jurisdicties. Doordat zowel de uitleg van overeenkomsten naar Nederlands recht als in de common law wordt uiteengezet en de EAC aan bod is gekomen, zal een rechtsvergelijking worden gemaakt binnen beide rechtsstelsels. Vervolgens zal het gebruik van de EAC in de Nederlandse jurisprudentie worden besproken waarin een bepaalde betekenis werd toegekend aan de aanwezigheid van een EAC.¹² Daarnaast zal de vaststellingsovereenkomst aan bod komen, waarbij de definitie zal worden besproken. Reden hiertoe is de toenadering die gezocht zal worden om de positie van de EAC te versterken. Tevens zal het antwoord op deze deelvraag nader aangeven waarom partijen een EAC in een overeenkomst opnemen.

III. Welke betekenis heeft de Hoge Raad gegeven aan de Entire Agreement Clause in het arrest Lundiform/Mexx in 2013?

De Hoge Raad heeft zich recent gebogen over het arrest Lundiform/Mexx, hierbij was wederom sprake van een geschil met betrekking tot de uitleg van de overeenkomst waarin tevens een EAC was opgenomen. In het arrest Lundiform/Mexx heeft de Hoge Raad zich uitgelaten over de positie van de EAC binnen het Nederlandse rechtssysteem.

1.3 Onderzoeksmethoden

Om tot beantwoording van de onderzoeksvraag te komen zal het wettelijk kader worden weergegeven en literatuuronderzoek worden gedaan. Zoals reeds is besproken wordt bekeken hoe de rechtspositie van de EAC kan worden versterkt. Om dit te onderzoeken zal toenadering worden gezocht bij de vaststellingsovereenkomst ex art. 7:900 BW. De bestaande informatie inzake de uitleg van overeenkomsten en de EAC wordt bestudeerd aan de hand van het wettelijk kader, literatuuronderzoek en jurisprudentieonderzoek. Daarnaast wordt een rechtsvergelijkend onderzoek verricht. Om dit te kunnen realiseren zal zowel binnenlandse als buitenlandse literatuur worden geraadpleegd.¹³ De voorkeur ligt bij primaire bronnen, dit zal ten goede komen van de kwaliteit en de betrouwbaarheid. De

¹² HR 19 januari 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ3178 (*Meyer/PontMeyer*) & HR 29 juni 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA4909 (*Derksen/Homburg*).

¹³ Literatuur: wetten, jurisprudentie, boeken, rapporten en websites.

rechtsvergelijking wordt voornamelijk gebaseerd op buitenlandse literatuur, wederom ligt de voorkeur bij primaire bronnen. Door gebruikmaking van de sneeuwbalmethode zal voldoende relevante en recente informatie worden gevonden. In het kader van dit onderzoek is jurisprudentie van belang om de uitleg van overeenkomsten te begrijpen en uitvoeriger uiteen te kunnen zetten.

Jurisprudentie zal worden geselecteerd op relevantie met betrekking tot de EAC en het gebruik hiervan in de praktijk. Daarnaast zullen die arresten worden besproken die betrekking hebben op de uitleg van overeenkomsten waarin de uitlegnormen zijn ontwikkeld. Aangezien de EAC omstreeks het jaar 2007 in Nederland door het arrest Meyer/PontMeyer aan het licht is gekomen, zullen die arresten vanaf die datum aan bod komen tot en met het arrest Lundiform/Mexx.¹⁴

1.4 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie

Bij de uitleg van overeenkomsten kunnen verschillende omstandigheden een rol spelen. Het kan door die omstandigheden niet duidelijk zijn hoe een overeenkomst dient te worden uitgelegd. De maatschappelijke relevantie is gelegen in het feit dat het voor toekomstige partijen van belang is om de beredenering van de rechter te weten bij de uitleg van een overeenkomst. Partijen kunnen hier hun gedrag op afstemmen om verdere invulling te geven aan de overeenkomst. Hierdoor kan het gebruik van de EAC in bepaalde situaties worden toegepast. Op deze manier is het mogelijk om bij de totstandkoming van de overeenkomst hierop te letten, zodat eventuele clausules juist wel of niet tot de overeenkomst zullen behoren. Tevens is het voor partijen mogelijk om in geval van onenigheid eerst zelf tot een oplossing te komen - door de regels in acht te nemen die door de rechter worden gebruikt om een overeenkomst uit te leggen - alvorens een rechter wordt ingeschakeld.

De wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek is gelegen in het feit dat het gebruik van een EAC, in het Nederlandse rechtssysteem, verschillende problemen kan creëren. Dit onderzoek poogt dit vraagstuk inzichtelijker te maken door het gebruik van de EAC te verklaren middels een rechtsvergelijking met het Angelsaksisch recht. Daarnaast zal de oplossing voor dit probleem ervoor zorgen dat de positie van een EAC binnen het Nederlands rechtssysteem wordt verbeterd.

1.5 Afbakening en aanpak

In dit onderzoek wordt louter aandacht besteed aan (grensoverschrijdende) commerciële overeenkomsten die gelden tussen commerciële partijen. Hierbij kan worden gedacht aan grote schriftelijke commerciële overeenkomsten waarbij de economische waarde aanzienlijk

¹⁴ HR 19 januari 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ3178 (*Meyer/PontMeyer*) & HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101 (*Lundiform/Mexx*).

is. Doorgaans worden precontractuele afspraken gemaakt. Het betreft dan ook overeenkomsten waarbij sprake is van een lange looptijd. Bij dergelijke duurovereenkomsten kunnen partijen een EAC opnemen en is een onderzoek hiernaar interessanter.

Met behulp van dit onderzoek wordt de huidige stand van zaken over de uitleg van overeenkomsten en de werking van de EAC in kaart gebracht. In het bijzonder zal de toetsingswijze van de rechter met betrekking tot de uitleg van overeenkomsten worden uiteengezet. Daarnaast wordt toegelicht hoe rechters omgaan met het fenomeen EAC. Doordat het Nederlands recht op dit gebied steeds in ontwikkeling is, zal een benadering vanuit de literatuur inzicht bieden. In dit onderzoek zal eerst de uitleg van overeenkomsten in zowel Nederland als in de common law inzichtelijk worden gemaakt. Vervolgens wordt bekeken wat de grondslag is van het fenomeen EAC. Hierbij zal de oorsprong en het gebruik hiervan in kaart worden gebracht. Tevens zal een rechtsvergelijking worden gemaakt met betrekking tot de uitleg van overeenkomsten in de civil law (Nederlands recht) en de common law. Het doel hiervan is om een beeld te vormen over hoe overeenkomsten in verschillende stelsels worden uitgelegd. Tot slot zal de beoordeling van de Hoge Raad in het arrest *Lundiform/Mexx* worden besproken.¹⁵

1.6 Leeswijzer

Dit onderzoek bestaat uit vijf hoofdstukken. Na dit inleidende hoofdstuk zal in hoofdstuk twee de eerste deelvraag worden beantwoord waarin de uitleg van overeenkomst naar Nederlands recht wordt uiteengezet. Tevens wordt de uitleg van overeenkomsten volgens de common law verhelderd. In het derde hoofdstuk komt de toepassing van de EAC aan bod. Vervolgens wordt een rechtsvergelijking gemaakt doordat zowel de uitleg van overeenkomsten als het gebruik van de EAC aan bod zijn gekomen. In het vierde hoofdstuk komt de essentie van het arrest *Lundiform/Mexx* aan bod, waarin wordt ingegaan op de beoordeling van de Hoge Raad over de uitleg van overeenkomsten en de toepassing van een EAC hierin. Tot slot volgt in het laatste hoofdstuk een conclusie en aanbevelingen.

¹⁵ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101 (*Lundiform/Mexx*).

2. Uitleg van overeenkomsten

In dit hoofdstuk wordt de uitleg van overeenkomsten in zowel Nederland als in de common law uiteengezet. Overeenkomsten worden gesloten om een bepaalde relatie tussen partijen te scheppen. Op het moment dat een overeenkomst wordt gesloten moet deze voldoen aan enkele voorwaarden, daarom worden de wettelijke bepalingen met betrekking tot de overeenkomst in het kort besproken. Vervolgens wordt kort de uitleg van overeenkomsten weergegeven. Tevens wordt nader ingegaan op de bewoordingen van verschillende bepalingen in overeenkomsten en hoe deze zich verhouden tot de partijbedoelingen. De Hoge Raad heeft hiervoor in 1981 in het Haviltex-arrest een norm ontwikkeld.¹⁶ Nadien heeft de Hoge Raad deze norm veelvuldig herhaald. Daarbij worden de arresten besproken die betrekking hebben op de uitleg van overeenkomsten.¹⁷ Vervolgens komt de uitleg van overeenkomsten in de common law aan bod. In dit hoofdstuk staat de volgende deelvraag centraal: *Wat is de huidige stand van zaken met betrekking tot de uitleg van overeenkomsten in Nederland als in de common law?* Door het beantwoorden van deze vraag wordt het verband tussen dit hoofdstuk en het vierde hoofdstuk duidelijk. Zodoende komt aan bod op welke wijze een overeenkomst in Nederland wordt uitgelegd, waarna in het vierde hoofdstuk wordt uiteengezet hoe bepalingen van buitenlandse origine een impact kunnen hebben op deze uitleg.

2.1 De overeenkomst

Het is van belang om allereerst de kenmerken van een overeenkomst te schetsen. Zoals iedere overeenkomst komt ook een commerciële overeenkomst tot stand door aanbod en aanvaarding.¹⁸ Het begrip 'overeenkomst' is tevens in de wet geregeld. De wettelijke bepalingen hieromtrent zijn terug te vinden in titel 6.5 BW. Ingevolge art. 6:213 BW is een overeenkomst een meerszijdige rechtshandeling, waarbij een of meer partijen jegens een of meer andere een verbintenis aangaan waaruit rechten en verplichtingen voortvloeien. Het begrip rechtshandeling wordt in de literatuur gedefinieerd als: *"een handeling die op rechtsgevolg is gericht, of - sterker naar de wil van de handelende verwijzend - als een handeling waarmee rechtsgevolg wordt beoogd."*¹⁹

¹⁶ HR 13 maart 1981, ECLI:NL:HR:1981:AG4158 (*Haviltex*).

¹⁷ HR 20 februari 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO1427 (*DSM/Fox*) & HR 19 oktober 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA7024 (*Vodafone/ETC*).

¹⁸ Artt. 6:217-225 BW, zie voor meer uitleg Hijma e.a. 2013, p. 49-65.

¹⁹ Hijma e.a. 2013, p. 2.

Voor de uitleg van overeenkomsten wordt vandaag de dag algemeen aanvaard dat ook de wils- en vertrouwensleer beslissend is.²⁰ De wils- en vertrouwensleer is terug te vinden in artt. 3:33 en 3:35 BW. Cruciaal is welke bedoelingen partijen over en weer mochten afleiden uit elkaars verklaringen en gedragingen in de gegeven omstandigheden.²¹ Om deze bedoelingen te achterhalen dient de overeenkomst te worden uitgelegd. Hierdoor worden ook de contractuele verplichtingen in kaart gebracht. Partijen beogen, door middel van een overeenkomst, eventuele conflicten te voorkomen die (zullen) ontstaan door meningsverschillen.²² Partijen hebben er immers belang bij dat de overeenkomst intact blijft, zodat de relatie tussen de partijen wordt voortgezet.

2.2 Uitlegnormen

Indien uitleg van overeenkomsten dient te gebeuren aan de hand van de wils- en vertrouwensleer, brengt dat met zich dat de opgenomen formuleringen in de overeenkomst op zichzelf nooit beslissend zijn, uitzonderingen daargelaten (cao-norm).²³ Bij de uitleg van overeenkomsten is conform rechtspraak van de Hoge Raad, de gemeenschappelijke grondslag dat alle omstandigheden van het geval van beslissende betekenis zijn, gewaardeerd naar de maatstaven van redelijkheid en billijkheid ingevolge art. 6:248 BW.²⁴ Er zijn twee hoofdnormen te onderscheiden bij de uitleg van overeenkomsten.²⁵ Enerzijds de Haviltex-norm en anderzijds de cao-norm.²⁶ Beide normen zullen hierna uitvoerig aan bod komen.

2.2.1 Haviltex-norm

Indien een overeenkomst dient te worden uitgelegd, wordt in Nederland uitgegaan van “*de zin die partijen in de gegeven omstandigheden over en weer redelijkerwijs aan die bepalingen mochten toekennen en op wat zij te dien aanzien redelijkerwijs van elkaar mochten verwachten.*”²⁷ Dit beginsel is afkomstig uit het Haviltex-arrest en is bekend als de Haviltex-norm of Haviltex-formule.²⁸ Tot op heden is dit arrest maatgevend voor de uitleg van overeenkomsten.²⁹

²⁰ HR 13 maart 1981, ECLI:NL:HR:1981:AG4158 (*Haviltex*) & Hijma e.a. 2013, p. 279.

²¹ HR 13 maart 1981, ECLI:NL:HR:1981:AG4158 (*Haviltex*).

²² Wolter 2009, p. 15.

²³ Hijma e.a. 2013, p. 280.

²⁴ HR 20 februari 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO1427, r.o. 4.5, *NJ* 2005/493 m.nt. Du Perron (*DSM/Fox*).

²⁵ HR 13 maart 1981, ECLI:NL:HR:1981:AG4158 (*Haviltex*) & HR 20 februari 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO1427, *NJ* 2005/493 m.nt. Du Perron (*DSM/Fox*), zie voor meer uitleg Tjittes 2009, p. 11-13.

²⁶ HR 20 februari 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO1427, *NJ* 2005/493 m.nt. Du Perron (*DSM/Fox*).

²⁷ HR 13 maart 1981, ECLI:NL:HR:1981:AG4158 (*Haviltex*).

²⁸ HR 13 maart 1981, ECLI:NL:HR:1981:AG4158 (*Haviltex*).

²⁹ HR 24 april 2015, ECLI:NL:HR:2015:1125 & HR 4 juni 2010, ECLI:NL:HR:2010:BL9546, r.o. 3.5, *NJ* 2010/312 (*Euroland/Gilde*) & Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III* 2014/364.

Hieruit blijkt dat de Haviltex-norm in beginsel subjectief van aard is. Indien sprake is van een gemeenschappelijke bedoeling dan spreekt men in het Nederlandse recht over de subjectieve uitleg.³⁰ Uitgangspunt is dat het gerechtvaardigd vertrouwen dient te worden beschermd. De rechter neemt in zijn beslissing ook het gedrag van partijen mee, zowel voor als na het sluiten van de overeenkomst.

2.2.2 Cao-norm

De Hoge Raad heeft in 1993 in zijn arrest Gerritse/HAS de cao-norm ontwikkeld.³¹ Bij de uitleg van cao-bepalingen is volgens de Hoge Raad geen plaats voor een subjectieve uitleg. De gedachtegang hiertoe was dat geen individuele werknemers betrokken waren bij de totstandkoming van een collectieve arbeidsovereenkomst. Daarnaast waren de individuele werkgevers ook niet altijd betrokken bij de totstandkoming van een dergelijke overeenkomst. Volgens de Hoge Raad brengt dit met zich: *“dat voor de uitleg van de bepalingen van een cao, de bewoordingen daarvan, gelezen in het licht van de gehele tekst van die overeenkomst, in beginsel van doorslaggevende betekenis zijn.”*³²

Het leek erop dat de cao-norm ertoe strekte om de bewoordingen enkel taalkundig uit te leggen. Later is op deze regel een nuancering gekomen waardoor ook andere gegevens van invloed kunnen zijn voor de uitleg. Door deze nuancering heeft de cao-norm zich ontwikkeld tot een ruimere objectieve uitleg van cao-bepalingen, waardoor ook rekening kan worden gehouden met bepaalde bijlagen en toelichtingen die zijn opgenomen bij de overeenkomst.³³ Om de rechtszekerheid te kunnen waarborgen heeft de Hoge Raad tevens geoordeeld dat de objectieve maatstaf ook van toepassing is op partijen die wel aanwezig waren ten tijde van de totstandkoming van de overeenkomst.³⁴

2.2.3 DSM/Fox

In de voorgaande sub paragrafen zijn zowel de subjectieve als de objectieve uitlegvormen aan bod gekomen, in deze sub paragraaf komt de objectieve Haviltex-norm aan bod. Uit het voorgaande blijkt dat twee hoofdnormen te onderscheiden zijn bij de uitleg van overeenkomsten: de Haviltex- en de cao-norm.³⁵ De Hoge Raad heeft in het arrest DSM/Fox echter het onderscheid van deze twee normen doen vervagen.³⁶ Volgens de Hoge Raad bestaat geen tegenstelling tussen de hoofdnormen, maar is sprake van een *“glijdende schaal.”*³⁷ De Hoge Raad heeft in dit arrest benadrukt dat sprake is van een

³⁰ Tjittes 2009, p. 11-13.

³¹ HR 17 september 1993, ECLI:NL:HR:1993:ZC1059 (*Gerritse/HAS*).

³² HR 17 september 1993, ECLI:NL:HR:1993:ZC1059, r.o. 3.3, *RvdW* 1993/177 (*Gerritse/HAS*).

³³ HR 14 maart 2008, ECLI:NL:HR:2008:BC6699 & Tjittes 2009, p. 15.

³⁴ HR 26 mei 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA5961.

³⁵ HR 20 februari 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO1427, *NJ* 2005/493 m.nt. Du Perron (*DSM/Fox*).

³⁶ HR 20 februari 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO1427 (*DSM/Fox*).

³⁷ HR 20 februari 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO1427, r.o. 4.4, *NJ* 2005/493 m.nt. Du Perron (*DSM/Fox*).

gemeenschappelijke grondslag tussen beide normen: “*bij de uitleg van een overeenkomst zijn namelijk alle omstandigheden van het geval beslissend, gewaardeerd naar hetgeen de maatstaven van redelijkheid en billijkheid meebrengen.*”³⁸ Enerzijds is dus sprake van een subjectieve uitlegnorm zoals de ‘zuivere’ Haviltex-norm en anderzijds is er sprake van een objectieve uitleg (cao-norm). Volgens de redelijkheid en billijkheid brengt dit met zich mee dat indien sprake is van een gemeenschappelijke partijbedoeling met betrekking tot een contractsbepaling, de overeenkomst aan de hand van die gemeenschappelijke partijbedoeling moet worden uitgelegd. Dit is dan ook doorslaggevend.

In geval van een meningsverschil tussen partijen over de uitleg van een bepaling/beding, dan is de gemeenschappelijke partijbedoeling niet altijd eenvoudig vast te stellen. Verheldering kan worden gevonden in bijkomende (objectieve) omstandigheden zoals de aard van de overeenkomst, de onderhandelingen en het gedrag van partijen na de totstandkoming van de overeenkomst. Ook deze bijkomende omstandigheden kunnen bijdragen aan een redelijke uitleg.³⁹ Volgens de cao-norm hoeft de uitleg van overeenkomsten niet slechts te worden begrepen als een taalkundige uitleg. De partijbedoelingen mogen naar objectieve maatstaven bij deze uitlegnorm ook meewegen, indien deze kenbaar zijn voor een ieder.⁴⁰ Dit is anders indien de rechtspositie van derden in het geding is. Er is dan sprake van de ‘objectieve’ Haviltex-norm waarbij de taalkundige elementen het zwaarst wegen.⁴¹ Deze derden hebben namelijk geen invloed gehad op de inhoud of de formulering van die overeenkomst. Daarnaast zijn de partijbedoelingen niet kenbaar voor deze derden.⁴²

De Hoge Raad brengt tevens in het arrest DSM/Fox het grote praktische belang van een taalkundige uitleg aan het licht.⁴³ De Hoge Raad overweegt in dit arrest: “*In praktisch opzicht is de taalkundige betekenis die deze bewoordingen, gelezen in de context van dat geschrift als geheel, in (de desbetreffende kring van) het maatschappelijk verkeer normaal gesproken hebben, bij de uitleg van dat geschrift vaak wel van groot belang.*”⁴⁴ Deze overweging van de Hoge Raad is nadien in vele arresten herhaald. Hierdoor is een belangrijke plek toebedeeld aan de taalkundige uitleg binnen de Haviltex-norm.⁴⁵

Met betrekking tot de algemene voorwaarden heeft de Hoge Raad beslist dat indien partijen over en weer niets hebben verklaard, er in beginsel uitleg moet worden gegeven

³⁸ HR 20 februari 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO1427, r.o. 4.4-4.5, NJ 2005/493 (DSM/Fox) & Hijma e.a. 2013, p. 284.

³⁹ Tjittes 2009, p. 12.

⁴⁰ Ras 2010, p. 15.

⁴¹ HR 20 februari 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO1427, r.o. 4.4, NJ 2005/493 (DSM/Fox).

⁴² HR 20 februari 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO1427, NJ 2005/493 m.nt. Du Perron (DSM/Fox).

⁴³ HR 20 februari 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO1427 (DSM/Fox).

⁴⁴ HR 20 februari 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO1427, r.o. 4.5, NJ 2005/493 (DSM/Fox).

⁴⁵ HR 17 september 2014, ECLI:NL:HR:2004:AO8198 (Wessanen/Nutricia) en HR 23 december 2005, ECLI:NL:HR:2005:AU2414 (De Rooij/Van Olphen).

naar normaal spraakgebruik.⁴⁶ Daarnaast mag bij overeenkomsten die zorgvuldig tot stand zijn gekomen in beginsel taalkundig worden uitgelegd.⁴⁷ Doordat zowel de Haviltex-norm als de cao-norm zijn geworteld in de redelijkheid en billijkheid, leiden beide normen evenmin tot een louter taalkundige uitleg van een overeenkomst.⁴⁸

Uit bovenstaande blijkt dat de Haviltex-norm een subjectief-objectieve norm is, die enerzijds de gemeenschappelijke partijbedoeling inhoudt en anderzijds de taalkundige uitleg met in het midden nog een grote mate van bewegingsvrijheid (de objectieve Haviltex-norm).⁴⁹ Uitleg kan plaatsvinden aan de hand van zowel partijverklaringen als objectieve gegevens (tekst, structuur en aard van de overeenkomst).⁵⁰ Helaas is het onderscheid over welke uitlegnorm van toepassing is in de praktijk niet altijd even duidelijk. Indien partijen dezelfde bedoeling hebben met betrekking tot de overeenkomst, wordt gesproken over een gemeenschappelijke bedoeling. Indien de gemeenschappelijke bedoeling niet kan worden vastgesteld dan is sprake van een objectieve uitleg.⁵¹ Uitgangspunt is dat het gerechtvaardigd vertrouwen dient te worden beschermd. De rechter neemt in zijn beslissing ook het gedrag van partijen mee, zowel voor als na het sluiten van de overeenkomst. Aan de andere zijde heeft de Haviltex-norm ook een objectieve norm.⁵² Deze norm is tot stand gekomen doordat de Haviltex-norm in de loop der jaren is doorontwikkeld.⁵³ De Hoge Raad heeft om die reden enkele objectieve elementen geformuleerd. De elementen zijn als volgt: de wet⁵⁴, de aard van de overeenkomst⁵⁵, tekst en context⁵⁶, het gebruik van deze overeenkomst in de branche⁵⁷, voorafgaand aan de totstandkoming⁵⁸, redelijkheid en billijkheid⁵⁹ en de zorgvuldigheid.⁶⁰ Deze elementen kunnen worden meegenomen voor de uitleg van overeenkomsten maar zijn geen vaste rechtspraak geworden. Bij een objectieve uitleg zal de rechter in zijn overwegingen de omstandigheden van het geval meenemen. Bijvoorbeeld in het geval dat partijen zich niet hebben ingespannen in een overeenkomst, doordat sprake was van minder expertise of dat de overeenkomst haastig tot stand is gekomen. Uitleg van de overeenkomst dient in dat geval te gebeuren volgens de objectieve Haviltex-norm. Het is namelijk tevergeefs om in zo'n geval over te gaan tot achterhaling van

⁴⁶ HR 30 november 2001, ECLI:NL:HR:2001:AD5318.

⁴⁷ HR 23 december 2005, ECLI:NL:HR:2005:AU2414 (*De Rooij/Van Olphen*).

⁴⁸ Tjittes 2009, p. 31 & Bakker 2011, p. 477-485.

⁴⁹ Tjittes 2009, p. 11.

⁵⁰ Tjittes 2011, p. 417-423.

⁵¹ Tjittes 2009, p. 11-13.

⁵² Tjittes 2011, p. 417-423.

⁵³ HR 20 februari 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO1427 (*DSM/Fox*).

⁵⁴ HR 11 februari 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA4780.

⁵⁵ HR 1 juli 1985, ECLI:NL:HR:1985:AB7672.

⁵⁶ HR 1 december 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA8721.

⁵⁷ HR 26 oktober 2001, ECLI:NL:HR:2001:AB2791.

⁵⁸ HR 12 januari 2001, ECLI:NL:HR:2001:AA9429.

⁵⁹ HR 20 mei 1994, ECLI:NL:HR:1994:ZC136 & Broek 2002, p. 430.

⁶⁰ HR 21 april 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA5590.

de achterliggende partijbedoelingen. Indien partijen niets hebben bedoeld of verklaard dan is eveneens de objectieve uitleg van toepassing. De rechter kan de subjectieve uitleg, mocht de partijbedoeling niet duidelijk zijn, vervangen door de objectieve uitleg.⁶¹

2.3 Uitleg van overeenkomsten civil & common law

Het uitleggen van een overeenkomst wordt omschreven als: *“het vaststellen van de betekenis der door de contractanten afgelegde verklaringen en dus van de daardoor ontstane rechtsgevolgen.”*⁶²

Het continentale rechtstelsel (hierna: civil law) en de common law kiezen beide een andere grondslag voor de uitleg van een overeenkomst. In de civil law (Nederlandse rechtssysteem) wordt min of meer uitgegaan van een subjectief-objectief uitleg.⁶³ Indien een gemeenschappelijke partijbedoeling kan worden vastgesteld dan staat deze naar Nederlands recht voorop. Dit geldt tevens voor het Frans (art. 1156 Code civil⁶⁴) en Belgisch recht (de vermoedelijke bedoeling van partijen⁶⁵).⁶⁶ Doorslaggevend in de common law (Anglo-Amerikaans recht) zijn de bewoordingen van een schriftelijke overeenkomst. Als de overeenkomst duidelijk is, mag niet door uitleg van ‘objectieve betekenis’ van de bewoordingen worden afgeweken.

In de common law worden overeenkomsten aan de hand van de objectieve uitlegnorm uitgelegd.⁶⁷ De grondslag voor een overeenkomst is de *‘common intention of the parties when the contract was made’*.⁶⁸ Hiermee wordt gedoeld op de partijbedoeling bij de totstandkoming van een overeenkomst. Dit lijkt op het eerste gezicht op een subjectieve uitleg. De toevoeging die direct volgt geeft aan dat het gaat om de partijbedoeling zoals die definitief in de bewoordingen van de overeenkomst is vastgelegd (de ‘expressed intention’).⁶⁹ In het Engels recht was aanvankelijk het uitgangspunt dat de in de overeenkomst voorkomende bewoordingen werden vastgesteld aan de hand van de taalkundige betekenis. Buiten de tekst om mocht echter worden gekeken naar andere (objectieve) omstandigheden in geval van onduidelijkheid of een onzinnig resultaat.⁷⁰ Enkele decennia geleden heeft een verschuiving plaatsgevonden van een taalkundige uitleg naar een contextuele uitleg.

⁶¹ Tjittes 2009, par. 2.3.6.2.

⁶² Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III* 2014/362.

⁶³ Tjittes 2009, p. 71.

⁶⁴ On doit dans les conventions rechercher quelle a été la commune intention des parties contractantes, plutôt que de s’arrêter au sens littéral des termes.

⁶⁵ Gerven & Covemaeker 2001, p. 54-57.

⁶⁶ Zie ook Tjittes 2009, par. 6.2.

⁶⁷ Chitty e.a. 2012, § 12-044 e.v. & zie ook hiervoor Veenstra 2009, p. 52 e.v.

⁶⁸ Cordero-Moss 2011, p. 245.

⁶⁹ House of Lords (Verenigd Koninkrijk) 1 januari 1976, *Reardon-Smith Line Ltd. V. Hansen-Tangen* [1976] 1 WLR 989, 996 (Lord Wilberforce) & Tjittes 2009, p. 73.

⁷⁰ House of Lords (Verenigd Koninkrijk) 1 januari 1935, *Inland Revenue Commissioner v. Raphael* [1935] AC 96, 143 (Lord Wright).

Aanleiding hiertoe was een zaak die de House of Lords in behandeling heeft genomen.⁷¹ Lord Hoffmann heeft ten aanzien van de uitleg van overeenkomsten de huidige stand van zaken naar het Engels recht samengevat.⁷² Wat betreft de uitleg van overeenkomsten is in het Engels recht de eerste uitlegregel dat woorden opgevat dienen te worden zoals een 'normaal' denkend persoon dit zou doen ('the matrix of fact').⁷³ Dit is zeer belangrijk naar het Engels recht en wordt ook wel 'the golden rule of interpretation' genoemd.⁷⁴ Daarnaast weegt ook de achtergrond (de relevante omstandigheden) mee van de overeenkomst.⁷⁵ Echter, de subjectieve partijbedoelingen ('subjective intent'), de onderhandelingen voorafgaand aan de contractsluiting ('previous negotiations') en gedragingen van partijen na de totstandkoming van het overeenkomst ('subsequent conduct') zijn niet relevant. Bij de uitleg van overeenkomsten is de normale betekenis van de woorden van belang. Dit geldt echter niet indien uit de context blijkt dat dit zou leiden tot een buitensporige uitkomst.⁷⁶

Uit het voorgaande blijkt dat niet alleen de taalkundige uitleg van de bewoordingen voldoende is, maar dat de bewoordingen in de context van de overeenkomst dienen te worden uitgelegd.⁷⁷ In het Engels recht is hierdoor de problematiek ontstaan over hoe de overeenkomst moet worden uitgelegd. Zodoende wordt binnen het Engels recht rekening gehouden met derden, middels de betekenis die een redelijke persoon in de gegeven omstandigheden mag toekennen aan een beding. Uiteraard is dit mede afhankelijk tot welke persoon of groep personen het beding is gericht.⁷⁸

2.4 Tussenconclusie

Het Nederlands recht gaat uit van een subjectieve uitleg.⁷⁹ Deze is gebaseerd op de Haviltex-norm, die het volgende inhoudt: *"dit houdt in dat de zin die partijen in de gegeven omstandigheden over en weer redelijkerwijs aan die bepalingen mochten toekennen en op wat zij te dien aanzien redelijkerwijs van elkaar mochten verwachten."*⁸⁰

⁷¹ House of Lords (Verenigd Koninkrijk) 19 juni 1997, *Investor Compensation Scheme Ltd v. West Bromwich Building Society* [1998] 1 WLR 896.

⁷² House of Lords (Verenigd Koninkrijk) 19 juni 1997, *Investor Compensation Scheme Ltd v. West Bromwich Building Society* [1998] 1 WLR 896, p.912-913.

⁷³ The matrix of fact: volgens Lord Wilberforce, rekening houdend met de context van de overeenkomst. House of Lords (Verenigd Koninkrijk) 1 januari 1927, *Lake v Simmons* [1927] AC 487, 508 & House of Lords (Verenigd Koninkrijk) 22 februari 2001, *Hayward v Norwich Union Ins. Ltd* [2001] Lloyd's Rep JvR. 410 at [10] (C.A.).

⁷⁴ Lewison 2007, Ch 4.01 & McMeel 2007, p. 27-28.

⁷⁵ Rossum 2011, p. 120.

⁷⁶ Tjittes 2009, p. 75.

⁷⁷ Zwalve 2010, p. 65.

⁷⁸ House of Lords (Verenigd Koninkrijk) 13 maart 2003, *Homburg Houtimport B.V. v. Agrosin Private Ltd* [2004] 1 AC 715, 754 & House of Lords (Verenigd Koninkrijk) 21 oktober 2004, *Kirin-Amgen Inc. v. Hoechst Marion Roussel Ltd* [2004] UKHL 46. Zie ook Tjittes 2009, p. 77.

⁷⁹ Tjittes 2009, p. 11.

⁸⁰ HR 13 maart 1981, ECLI:NL:HR:1981:AG4158 (*Haviltex*).

Er is dus geen sprake van een taalkundige uitleg. Vervolgens is de cao-norm ontwikkeld waarbij de bewoordingen centraal staan, oftewel een objectieve uitlegnorm. Met het arrest DSM/Fox heeft de Hoge Raad het grote praktische belang van een taalkundige uitleg aan het licht gebracht.⁸¹ Hiermee is tevens de verhouding in kaart gebracht tussen de Haviltex-norm (subjectieve norm) en cao-norm (objectieve norm). De Hoge Raad geeft aan dat er geen tegenstelling bestaat tussen de normen, maar een “glijdende schaal”.⁸² Duidelijk mag zijn dat alle omstandigheden van het geval, gewaardeerd naar de maatstaven van redelijkheid en billijkheid, beslissend zijn. Er zijn verschillende manieren om een overeenkomst uit te leggen. Bepalend zijn de feiten en de invulling hiervan door de rechter.

In de common law lijkt in eerste instantie de uitleg van overeenkomsten aan de hand van de partijbedoeling plaats te vinden. Duidelijk wordt dat het gaat om de partijbedoelingen die zijn vastgelegd in de bewoordingen van de overeenkomst. Ergo wordt bij de uitleg van overeenkomsten in de common law de objectieve uitlegnorm gehanteerd. Indien sprake is van onduidelijkheid mocht naar andere (objectieve) omstandigheden worden gekeken. Dit heeft geleid tot een verschuiving van de uitleg. Het is bij de uitleg van overeenkomsten van belang dat de woorden dienen te worden uitgelegd zoals een normaal denkend persoon dit zou doen.

⁸¹ HR 20 februari 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO1427 (*DSM/Fox*).

⁸² HR 20 februari 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO1427, r.o. 4.4, *NJ* 2005/493 m.nt. Du Perron (*DSM/Fox*).

3. De Entire Agreement Clause

In dit hoofdstuk wordt de Entire Agreement Clause onder de loep genomen. De oorsprong van de EAC wordt uiteengezet, waardoor de achtergrond van deze clausule duidelijk naar voren komt. De clausule is afkomstig uit de common law. Tot de common law behoren onder andere het Amerikaans en Engels recht.⁸³ Omwille hiervan wordt ingegaan op het gebruik van de EAC in het Amerikaanse en Engelse rechtssysteem. Doordat de EAC verband houdt met de Parol Evidence Rule (hierna: PER) zal deze ook worden besproken. Aansluitend hierop wordt gezien of een dergelijke regel (PER) zich ook in het Nederlandse rechtssysteem bevindt. Tevens komen arresten van de Hoge Raad aan bod die betrekking hebben op de EAC. Door de arresten te behandelen die betrekking hebben op commerciële overeenkomsten wordt een beeld geschetst van de wijze waarop de rechter in Nederland omgaat met de uitleg van overeenkomsten in commerciële context.⁸⁴ Daarnaast zal een rechtsvergelijking worden gemaakt doordat de uitleg van overeenkomsten reeds in het tweede hoofdstuk is uiteengezet en de EAC in dit hoofdstuk wordt besproken. Vervolgens zal de vaststellingsovereenkomst aan bod komen om de definitie uiteen te zetten. In dit hoofdstuk staat de volgende deelvraag centraal: *Wat is de grondslag van de Entire Agreement Clause en in hoeverre wordt hiervan gebruik gemaakt in de hedendaagse praktijk in de common law?* Nadat de betekenis van deze clausule helder is geworden, wordt een verband gelegd met de hoofdvraag die betrekking heeft op de positie van de EAC. Daarnaast wordt duidelijk waarom deze clausule in een overeenkomst wordt opgenomen. Hierdoor draagt deze deelvraag bij om antwoord te geven op de hoofdvraag.

3.1 Oorsprong van de Entire Agreement Clause

De EAC is een zogenoemde 'boilerplate clause' (standaardclausule).⁸⁵ Dit is een clausule die in de meeste commerciële overeenkomsten zonder bijzondere onderhandelingen wordt geplaatst met als doel de interpretatie en werking van de overeenkomst te regelen.⁸⁶ Boilerplate clauses vinden hun wortels in het Anglo-Amerikaans recht. De term dateert uit de tijd van de negentiende-eeuwse printindustrie en wordt nog steeds gebruikt. Men gebruikte destijds stalen printplaten (boilerplates) om teksten te reproduceren.⁸⁷ Dit heeft te maken met het element dat terug te vinden is in de Black's Law Dictionary: *"Language which is used*

⁸³ Tjittes 2009, p. 73.

⁸⁴ HR 19 januari 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ3178 (*Meyer/PontMeyer*) & HR 29 juni 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA4909 (*Derksen/Homburg*).

⁸⁵ Cordero-Moss 2011, p. 129-144.

⁸⁶ Cordero-Moss 2014, p. 91.

⁸⁷ Wallart 2013, p. 33.

*commonly in documents having the same meaning; used to describe standard language in a legal document that is identical in instruments of a like nature.*⁸⁸

Deze boilerplate clauses worden in het laatste deel van een overeenkomst opgenomen. De overeenkomst wordt door middel van deze clausules zowel versterkt als waterdicht gemaakt vanuit een juridisch perspectief. Het is belangrijk dat deze clausules met zorg worden gebruikt en uitsluitend worden opgenomen in overeenkomsten waar het wenselijk is. Deze clausules moeten als het ware de afspraak tussen partijen weerspiegelen.⁸⁹ Boilerplate clauses zijn standaardbepalingen en moeten niet worden verward met de algemene voorwaarden zoals in het Nederlands recht. Daarnaast hebben de clausules een andere functie binnen het contractenrecht. Om deze gedachtewisseling tot een einde te brengen zal een klein maar krachtig verschil worden weergegeven: algemene voorwaarden dienen ter hand te worden gesteld. Dit geldt niet of nauwelijks voor de boilerplate clauses. De boilerplate clauses staan nu eenmaal in de overeenkomst waarover doorgaans wordt onderhandeld en die uiteindelijk wordt ondertekend. Hierdoor wordt het lastig om aan te tonen dat deze bepalingen als ‘algemene voorwaarden’ niet ter hand gesteld zijn.⁹⁰ Het doel van boilerplate clauses is om de verhouding tussen partijen te verduidelijken.⁹¹

Partijen nemen een EAC op om de rechtszekerheid te stimuleren. De overeenkomst bevat alle bindende afspraken waardoor de contractuele rechten en verplichtingen worden vastgelegd.⁹² In het eerste hoofdstuk is een voorbeeld (zie fictieve casus) van een standaard EAC opgenomen. Deze bepaling wil dat de overeenkomst, inclusief alle bijlagen, de afspraken tussen partijen weerspiegelt. Naast de EAC gebruikt men in de Verenigde Staten ook andere benamingen zoals de “integration clause” en “merger clause”.⁹³ In Black’s Law Dictionary wordt de EAC als volgt beschreven: “*Contractual provision stating that the contract represents the parties’ complete and final agreement and supersedes all informal understandings and oral agreements relating to the subject matter of the contract.*”⁹⁴

De overeenkomst vertegenwoordigt dus de volledige en definitieve afspraken die tussen partijen zijn overeengekomen en vervangt alle informele afspraken en mondelinge overeenkomsten die betrekking hebben op het doel van de overeenkomst. Hiermee wordt helder weergegeven dat de gehele overeenkomst tussen partijen is neergelegd in de schriftelijke overeenkomst.

⁸⁸ Black’s Law Dictionary 198 (9th ed. 2009).

⁸⁹ Blackshaw 2012, p. 471-504 (Boilerplate Clauses).

⁹⁰ Uijen 2010, p. 133.

⁹¹ Espenschied 2010, p. 55 & Zie bijvoorbeeld; A. Whan, ‘Briefing Note September 2012’, *Boilerplate Clauses in English Law Contracts*, www.cliffordchange.com.

⁹² Schelhaas 2008, p. 152.

⁹³ Tjittes 2009, p. 88.

⁹⁴ Black’s Law Dictionary 812 (7th ed. 1999).

3.2 Het gebruik van de Entire Agreement Clause in de common law

Voordat een overeenkomst tot stand komt zijn vele onderhandelingen door partijen hieraan voorafgegaan. Het opnemen van een EAC is hierdoor op zijn plaats. Doordat de EAC in de common law in iedere commerciële overeenkomst kan worden gebruikt, wordt deze veelvuldig toegepast. Voor partijen is de overeenkomst dan nagenoeg volledig. De onderhandelingen die vooraf zijn gegaan aan de overeenkomst kunnen verschillen van wat contractspartijen definitief hebben vastgesteld. Partijen wensen dat de precontractuele afspraken en/of gedragingen geen roet in het eten zullen gooien omdat zij hun best hebben gedaan om een overeenstemming te bereiken. Door het opnemen van een EAC erkennen partijen dat zij geen beroep zullen doen op schriftelijke of mondelinge afspraken die vooraf aan bod zijn gekomen en niet uitdrukkelijk zijn opgenomen in de overeenkomst.⁹⁵ De EAC bakent als het ware het object van de uitleg van de overeenkomst af en is geen uitlegregel.⁹⁶ Zowel bij de afbakening als uitleg van de overeenkomst gaat het om de bedoeling van partijen. De afbakening heeft betrekking op wat tot de overeenkomst behoort, waarbij het bij de uitleg gaat om welke betekenis een bepaling heeft. Indien in de overeenkomst onduidelijke begrippen zijn opgenomen die betrekking hebben op de precontractuele fase dan sluit de EAC deze niet zonder meer uit. In dit geval staat de EAC een beroep op verschillende interpretaties niet in de weg. De interpretaties dienen echter geen afbreuk te doen aan de schriftelijke overeenkomst.⁹⁷

3.3 Parol Evidence Rule

De EAC houdt verband met het in het Amerikaans en Engels recht geldend beginsel: 'de Parol Evidence Rule'.⁹⁸ Deze bepalingen zijn terug te vinden aan het einde van de overeenkomst. Hierdoor ontstaat het vermoeden dat partijen deze boilerplate clauses als gewoonte opnemen in de overeenkomst zonder een serieuze heroverweging.⁹⁹ Door het opnemen van de EAC kan in het Amerikaanse en Engelse rechtspraak de PER worden toegepast. De EAC wordt in het Engels recht gebruikt als aanvulling op de zogeheten PER.¹⁰⁰ Het Engels recht is van oudsher sceptisch over de betrouwbaarheid van mondelinge verklaringen.¹⁰¹ Om die reden is de PER ontwikkelend. Samengevat hield dit in dat indien de bewoordingen van de overeenkomst duidelijk waren er geen bewijs kon worden

⁹⁵ Poole 2012, p. 201 & Chitty e.a. 2004, nr. 12-089.

⁹⁶ Dousi 2013, p. 128.

⁹⁷ Fontaine & Ly 2009, p. 135.

⁹⁸ Hondius 1986, p. 25.

⁹⁹ Wood 1995, p. 407; citatie van een brief van een cliënt richting zijn advocaat om de overeenkomst te herzien. De advocaat heeft bij afdeling 14 (opgenomen boilerplates) een opmerking toegevoegd dat deze deel kan worden overgeslagen, want dit is "standaardtekst".

¹⁰⁰ Schelhaas 2008, p. 152.

¹⁰¹ Zwolve & Venema 2000, p. 572.

aangedragen dat de bedoeling van partijen anders was. De Engelse 'Law Commission' heeft in 1986 voorgesteld om de PER niet meer op te vatten als een regel van materieel recht. De bewoordingen van de overeenkomst, behoudens tegenbewijs door middel van 'extrinsic evidence', behelzen echter de gehele overeenkomst die tussen partijen is gesloten.¹⁰² Hieruit kan worden opgemaakt dat de regel niet meer als traditionele harde regel wordt toegepast.

Volgens Hondius kan de EAC worden gezien als een uitvloeisel van de PER.¹⁰³ Deze regel heeft zijn wortels in de Engelse common law.¹⁰⁴ De PER heeft als doel uitsluiting van eerdere mondelinge of schriftelijke afspraken van partijen die niet zijn opgenomen in de overeenkomst.¹⁰⁵ Hiervan mag ook geen bewijs worden geleverd dat in strijd is met de overeenkomst.¹⁰⁶ Dit leidt ertoe dat de overeenkomst zoals die er op dat moment tussen partijen ligt in het vervolg zal gaan gelden.¹⁰⁷ De PER wordt het meest gebruikt in de Verenigde Staten.¹⁰⁸ Het belang hiervan wordt duidelijk door de codificatie van deze regel in § 2-202 van de Uniform Commercial Code.¹⁰⁹

Veel belangrijke commerciële overeenkomsten in Nederland worden in toenemende mate gestructureerd naar het Engels en Amerikaans recht.¹¹⁰ De oorzaken die hieraan ten grondslag liggen worden in het volgende hoofdstuk besproken. Een schriftelijke overeenkomst vormt het sluitstuk van de contractspartijen waarin zij hun afspraken opnemen. Ten tijde van de precontractuele fase kunnen onenigheden zijn ontstaan over afspraken tussen de contractspartijen. De schriftelijke overeenkomst fungeert hierbij als een bekrachtiging van de overeengekomen afspraken. Het gebruik van de PER onder het Amerikaans recht is gebonden aan velerlei begrenzings.¹¹¹ Het is van belang dat de schriftelijke overeenkomst de 'entire agreement' weerspiegelt alvorens de PER zijn werking verkrijgt. De PER geldt alleen als uit de partijbedoeling duidelijk wordt dat de overeenkomst allesomvattend en definitief is.¹¹² Indien partijen uitdrukkelijk, doormiddel van een EAC, in de overeenkomst hebben opgenomen dat de overeenkomst de gehele overeenkomst bevat, verkrijgt de PER zijn functie met als gevolg dat eerdere verklaringen (zowel mondelinge als schriftelijke), toezeggingen of overeenkomsten de bewoordingen van de overeenkomst niet mogen afzwakken.¹¹³ Dit is de brug richting de EAC, waarbij contractspartijen aangeven dat de overeengekomen schriftelijke overeenkomst volledig en definitief is. De PER heeft alleen

¹⁰² Zwolve & Venema 2000, p. 572.

¹⁰³ Hondius 1986, p. 25.

¹⁰⁴ Hondius 1986, p. 25.

¹⁰⁵ Dousi 2013, p. 127.

¹⁰⁶ Gordon 1990, p. 647-657 & Hondius 1986, p. 32-33.

¹⁰⁷ Tjittes 2002, p. 5.

¹⁰⁸ Tjittes 2002, p. 4 & zie ook Hondius 1986, p. 25.

¹⁰⁹ Uniform Commercial Code: § 2-202.

¹¹⁰ Beenders & Meijer 2013, p. 651 zie ook Tjittes 2002, p. 4 & Bakker 2011, p. 477-485 en p. 502-511.

¹¹¹ Tjittes 2002, p. 5.

¹¹² Tjittes 2009, p. 78-79.

¹¹³ Zwolve & Venema 2000, p. 572.

betrekking op eerder gedane toezeggingen en documenten. Onderhandelingen gevoerd na de overeenkomst vallen buiten het bereik van deze regel.¹¹⁴

Concluderend kan worden gezegd dat de PER een interpretatievoorschrift is voor de rechters. De PER verbiedt rechters om bij een conflict over een overeenkomst buiten de schriftelijke overeenkomst te kijken en bewijs toe te laten dat niet in overeenstemming is met de afspraken zoals neergelegd in de overeenkomst.¹¹⁵ Partijen drukken door middel van het opnemen van een EAC in de overeenkomst een volledige weergave uit van wat is overeengekomen. Dit vormt het sluitstuk van de overeenkomst en van de uitlegbepalingen.¹¹⁶

3.4 Parol Evidence Rule en het Nederlandse rechtssysteem

Het Nederlandse contractenrecht heeft niet direct te maken met de PER, zoals in het Amerikaanse contractenrecht. Dit heeft te maken met het feit dat het Nederlands recht een dergelijke rechtsregel in beginsel niet kent.¹¹⁷ De PER geldt alleen als er sprake is van een volledige en definitieve overeenkomst. Door het Haviltex-arrest kan de rechter alsnog kiezen om alle omstandigheden van het geval mee te nemen, om zo tot een bepaalde uitleg van de overeenkomst te kunnen komen.¹¹⁸ De eerdere mondelinge/schriftelijke afspraken zijn veelal voor de rechter een middel om de omstandigheden van het geval nader te bepalen. De rechter kan in het Nederlands recht rekening houden met de PER vanuit een praktisch gezichtspunt bij de waardering van het bewijs.¹¹⁹

3.5 Rechtsvergelijking uitleg van overeenkomsten civil law en common law

De EAC heeft haar oorsprong in het Engels recht. De Nederlandse rechtspraak heeft door de toenemende internationalisering steeds meer te maken met het fenomeen van de EAC. Het lijkt erop dat, door de hantering van de EAC, de contractspartijen worden aangespoord om hun posities vooraf beter in te schatten. Het is onomstotelijk dat de objectieve uitleg van overeenkomsten in het Engels recht zwaarder weegt dan in het Nederlands recht.¹²⁰ Desondanks heeft de contextuele uitleg de overhand genomen ten opzichte van de conventionele taalkundige uitleg. De bewoordingen dienen geïnterpreteerd te worden in de context van de overeenkomst. Een redelijk persoon dient bij de contextuele uitleg te kunnen achterhalen welke partijbedoeling in de gegeven omstandigheden aan het beding is

¹¹⁴ Hondius 1986, p. 27.

¹¹⁵ Hyland 2004, no. 3.

¹¹⁶ Tjittes 2002, p. 4.

¹¹⁷ Tjittes 2002, p. 12.

¹¹⁸ HR 13 maart 1981, ECLI:NL:HR:1981:AG4158 (*Haviltex*).

¹¹⁹ HR 22 april 1994, ECLI:NL:HR:1994:ZC1345, *NJ* 1995/560 m.nt. WMK (*Bouwmeester/Van Leeuwen*) & zie ook Tjittes 2002, p. 12.

¹²⁰ Chitty e.a. 2012, § 12-044 e.v.

toegekend.¹²¹ Bovendien zijn de regels van ‘the matrix of fact’ van Lord Wilberforce van belang. Weliswaar is dit nog een objectieve benadering, echter kan bij de uitleg van de bewoordingen de achtergrond van de overeenkomst bij contractsluiting worden meegewogen. Zowel in het Engels als het Nederlands recht is er een verschuiving te zien aangaande de uitleg van een overeenkomst. Met betrekking tot het Engels recht is er een verschuiving te zien van de objectieve uitleg, van taalkundige naar contextuele uitleg, waarbij ook de omstandigheden van het geval zijn toegestaan. Daartegenover wordt in het Nederlands recht, met betrekking tot de uitleg van commerciële overeenkomsten die gesloten zijn tussen professionele partijen, het belang van de tekst weer onderstreept waardoor de uitleg objectiever wordt. De contextuele uitleg is in beide rechtsstelsels gemeenschappelijk. Aanleiding hiertoe zijn de bewoordingen in de context van de overeenkomst in commerciële overeenkomsten. De bewoordingen van de overeenkomst worden in het Engels recht alsnog vooropgesteld bij het nagaan van de partijbedoelingen.¹²² De subjectieve partijbedoeling heeft naar het Nederlands recht de prioriteit en op het moment dat de partijbedoeling niet kan worden vastgesteld zal een ‘taalkundige’ uitleg meer uitkomst kunnen bieden. Daarnaast is bij de uitleg van een overeenkomst naar Engels recht het bewijs van de gedragingen van partijen na de totstandkoming van de overeenkomst evenzeer niet toelaatbaar.¹²³ Bij de uitleg van overeenkomsten zijn de gedragingen van partijen voorafgaand en na het sluiten van de overeenkomst in het Nederlands recht zeer belangrijk. Dit kan namelijk als bewijs dienen voor de partijbedoelingen.¹²⁴ Het inmiddels welbekende Haviltex-arrest bevat nog steeds de geldende norm voor de uitleg van overeenkomsten, waarbij rekening gehouden dient te worden met alle omstandigheden van het geval.¹²⁵ Zodoende kan de Nederlandse rechter in bepaalde gevallen de EAC toepassen doordat de omstandigheden van het geval (Haviltex) hierom vragen.

3.6 Entire Agreement Clause in de jurisprudentie

De Hoge Raad heeft twee arresten gewezen waarin een commerciële transactie tussen professionele partijen centraal stond.¹²⁶ Terugblikkend naar het tweede hoofdstuk blijkt dat de Haviltex-norm leidend is bij de uitleg van de overeenkomsten waarbij gekeken dient te worden naar de partijbedoelingen. De Hoge Raad heeft zich gebogen over twee zaken waardoor een nieuwe wijze is aanvaard waarop rechters commerciële overeenkomsten

¹²¹ House of Lords (Verenigd Koninkrijk) 01 januari 1976, *Reardon-Smith Line Ltd. V. Hansen-Tangen* [1976] 1 WLR 989.

¹²² Rossum 2011, p. 120.

¹²³ Beatson 2002, p. 161 & Treitel 2003, p. 197-198.

¹²⁴ Tjittes 2009, p. 76.

¹²⁵ HR 13 maart 1981, ECLI:NL:HR:1981:AG4158 (*Haviltex*).

¹²⁶ HR 19 januari 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ3178 (*Meyer/PontMeyer*) & HR 29 juni 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA4909 (*Derksen/Homburg*).

mogen uitleggen. In het kader van de uitlegrechtspraak was dit een belangrijke stap. Omwille hiervan zullen deze arresten hierna worden behandeld.

Meyer/PontMeyer

In de zaak Meyer/PontMeyer ging het om de uitleg van een woordcombinatie.¹²⁷ Dit arrest was zeer belangrijk voor de uitlegrechtspraak. Hier was sprake van een overnameovereenkomst waarin de verkopende partij (Meyer Europe) de kopende partij (WPH) vrijwaart voor enige belastingschulden (vrijwaringsclausule). Er ontstond een geschil met betrekking tot de bewoordingen “as of April 1”, waarna de vraag rees in welke hoedanigheid deze woorden nu moesten worden uitgelegd? Moest dit nu geïnterpreteerd worden als “vanaf” of “bestaande op” 1 april? Indien “vanaf” van toepassing is, dient de verkopende partij de belastingschulden te voldoen. Indien de bewoordingen “bestaande op” van toepassing zijn, dan komen deze belastingschulden voor rekening van de kopende partij.¹²⁸ Het Hof heeft in bovenstaande zaak geoordeeld dat ook gekeken dient te worden naar de rest van de zin. Dit heeft namelijk te maken met wat hierin is opgenomen, namelijk een tijdsbepaling “up to”. Het Hof beredeneert dat vanaf 1 april het meest voor de hand ligt en dat dit de juiste interpretatie is. De Hoge Raad overweegt in cassatie in r.o. 3.4.3: *“dat voor het antwoord op de vraag welke zin partijen in de gegeven omstandigheden over en weer redelijkerwijze mochten toekennen aan de omstreden woorden in art. 8 onder b, SPA¹²⁹ en wat zij te dien aanzien redelijkerwijze van elkaar mochten verwachten, in de door het hof in r.o. 8.1 genoemde omstandigheden, waaronder de aard van de transactie, de omvang en gedetailleerdheid van het contract, de wijze van totstandkoming ervan en in het bijzonder de hierboven onder 3.3.3 (d) geciteerde "entire agreement clause" van art. 17.5 SPA, als uitgangspunt beslissend gewicht dient te worden toegekend aan de meest voor de hand liggende taalkundige betekenis van die woorden, gelezen in het licht van de overige, voor de uitleg relevante bepalingen van de SPA.”*¹³⁰

De Hoge Raad heeft in dit arrest beslist dat in beginsel een taalkundige uitleg mag. De overeenkomst dient in dat geval te worden gesloten tussen commerciële partijen, met eventueel bijstand van deskundige raadsleden waarbij tot in detail over de formulering van de tekst is onderhandeld. Voorwaarde hiervoor is dat een andere uitleg mogelijk is ingeval van tegenbewijs.¹³¹ Tegenbewijs kan worden geleverd door de partij die betoogt dat de partijbedoeling anders is dan uit de bewoordingen volgt.¹³²

¹²⁷ HR 19 januari 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ3178 (*Meyer/PontMeyer*) & Tjittes 2009, p. 27.

¹²⁸ HR 19 januari 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ3178, r.o. 3.4.3, NJ 2007/575 (*Meyer/PontMeyer*).

¹²⁹ Share Purchase Agreement.

¹³⁰ HR 19 januari 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ3178, r.o. 3.4.3, NJ 2007/575 (*Meyer/PontMeyer*).

¹³¹ HR 19 januari 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ3178, r.o. 3.4.3, NJ 2007/575 (*Meyer/PontMeyer*).

¹³² Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III* 2014/371.

Gezien de feiten en omstandigheden lag in dit geval een taalkundige uitleg voor de hand.¹³³ Waarbij de Hoge Raad als volgt heeft geredeneerd: *“de overeenkomst na intensieve onderhandelingen tot stand is gekomen, in het bijzijn van zaakkundige personen waaronder deskundige raadsleden.”*¹³⁴ Partijen hadden tevens een EAC opgenomen in de overeenkomst. Dit duidt erop dat de bewoordingen van de overeenkomst het belangrijkste object en de belangrijkste bron van uitleg zijn, opdat aan de tekst van het beding veel belang moet worden toegekend.¹³⁵ Tevens zijn verschillende concepten van de overeenkomsten uitgewisseld.¹³⁶ Dit heeft een taalkundige uitleg gerechtvaardigd.

Derksen/Homburg

De Hoge Raad kreeg na het arrest Meyer/PontMeyer wederom de gelegenheid om een vraag te beantwoorden in een uitlegkwestie.¹³⁷ Dit keer ging het om het arrest Derksen/Homburg waarbij sprake was van een vaststellingsovereenkomst die gesloten was tussen commerciële partijen.¹³⁸ Met een verwijzing naar het arrest Meyer/PontMeyer heeft de Hoge Raad geoordeeld dat het Hof een juiste redenering had, dat de desbetreffende bepaling van de vaststellingsovereenkomst op grond van een taalkundige uitleg bij voorbaat een bepaalde betekenis heeft, ingevolge de door haar genoemde gezichtspunten.¹³⁹ De Hoge Raad noemt enkele factoren om zijn oordeel, waarbij in beginsel een taalkundige uitleg gerechtvaardigd is behoudens tegenbewijs, kracht bij te zetten. Die factoren zijn als volgt: *“de aard van de overeenkomst (een vaststellingsovereenkomst inzake een zuiver commerciële transactie), en het feit dat partijen bij de totstandkoming daarvan werden bijgestaan door (juridisch) deskundige raadslieden.”*¹⁴⁰ Voor het oordeel van de Hoge Raad was van belang dat het een zuiver commerciële transactie betrof en dat de partijen werden bijgestaan door deskundige raadslieden. De aanwezigheid van een vaststellingsovereenkomst is een factor die een taalkundige uitleg stimuleert.¹⁴¹ Partijen sluiten een vaststellingsovereenkomst, die erop is gericht om zekerheid te verschaffen.¹⁴²

3.7 Vaststellingsovereenkomst

In de uitspraak van Derksen/Homburg werd aangegeven dat de vaststellingsovereenkomst een factor is die een taalkundige uitleg stimuleert. Indien partijen een taalkundige uitleg

¹³³ Schelhaas 2008, p. 158.

¹³⁴ Tjittes 2009, p. 28 & Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III* 2014/371.

¹³⁵ Tjittes 2011, p. 417-423.

¹³⁶ Tjittes 2009, p. 28.

¹³⁷ HR 19 januari 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ3178 (*Meyer/PontMeyer*).

¹³⁸ HR 29 juni 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA4909 (*Derksen/Homburg*).

¹³⁹ HR 29 juni 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA4909, r.o. 4.1.3, NJ 2007/576 (*Derksen/Homburg*).

¹⁴⁰ HR 29 juni 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA4909, r.o. 4.1.3, NJ 2007/576 (*Derksen/Homburg*).

¹⁴¹ HR 29 juni 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA4909, r.o. 4.1.1, NJ 2007/576 (*Derksen/Homburg*).

¹⁴² Schelhaas 2008, p. 159.

beogen en de EAC juridisch wensen af te dwingen is het interessant om het fenomeen van de vaststellingsovereenkomst nader te bekijken.

De vaststellingsovereenkomst is in titel 7:15 BW wettelijk geregeld.¹⁴³ Art. 7:900 lid 1 BW omschrijft een vaststellingsovereenkomst als volgt: *“Bij een vaststellingsovereenkomst binden partijen, ter beëindiging of ter voorkoming van onzekerheid of geschil omtrent hetgeen tussen hen rechtens geldt, zich jegens elkaar aan een vaststelling daarvan, bestemd om ook te gelden voor zover zij van de tevoren bestaande rechtstoestand mocht afwijken.”* Hieruit kan worden opgemaakt dat de vaststellingsovereenkomst gelijk is aan iedere andere obligatoire overeenkomst.¹⁴⁴ Het is van belang om de begrippen uit titel 7:15 BW, te weten de vaststellingsovereenkomst, beslissing en vaststelling te onderscheiden.¹⁴⁵ Partijen, of een derde nemen een bindende beslissing ter beëindiging of voorkoming van een geschil door middel van een vaststellingsovereenkomst.¹⁴⁶ De onzekerheid of geschil hoeft geen bestaande te zijn maar kan ook een toekomstige onzekerheid of geschil betreffen.¹⁴⁷ De beoogde rechtsverhouding of rechtstoestand komt door het opvolgen van de overeenkomst tot stand en is dus de vaststelling.¹⁴⁸ Op grond van art. 6:213 BW is de vaststellingsovereenkomst verbintenis scheppend, hieromtrent wordt titel 6.5 BW gevolgd. Partijen verkrijgen hierdoor de verbintenis om zich over en weer naar de vaststelling te gedragen.¹⁴⁹ De vaststellingsovereenkomst is vormvrij, er is dus geen vereiste dat deze schriftelijk wordt aangegaan.¹⁵⁰ Ingevolge art. 3:37 lid 1 BW is ook een mondeling gesloten vaststellingsovereenkomst afdwingbaar. Tevens kan van wederkerigheid worden gesproken doordat partijen een inspanningsverplichting hebben om aan de vereisten voor de totstandkoming van de vaststelling te voldoen. Hiermee komt de wederkerigheid van de vaststellingsovereenkomst tot uitdrukking.¹⁵¹

Daarnaast kenmerkt de vaststellingsovereenkomst zich door het feit dat indien een vaststelling in strijd is met het dwingend recht deze toch geldig is, tenzij er strijdigheid is met de goede zeden of openbare orde ex art. 7:902 BW.

De uitleg van de vaststellingsovereenkomst gebeurt overeenkomstig de Haviltex-norm, waarbij ook de aard en strekking van de overeenkomst in acht moet worden genomen.¹⁵²

¹⁴³ Art. 7:900 BW t/m 7:910 BW.

¹⁴⁴ Van Rossum 2001, p. 8.

¹⁴⁵ Van Rossum 2001, p. 4.

¹⁴⁶ Asser/Van Schaick 7-VIII* 2012/138.

¹⁴⁷ Asser/Van Schaick 7-VIII* 2012/144.

¹⁴⁸ Asser/Van Schaick 7-VIII* 2012/141.

¹⁴⁹ Van Rossum 2001, p. 8.

¹⁵⁰ Asser/Van Schaick 7-VIII* 2012/138.

¹⁵¹ Asser/Van Schaick 7-VIII* 2012/145.

¹⁵² Asser/Van Schaick 7-VIII* 2012/157.

3.8 Tussenconclusie

Overeenkomsten komen tot stand na vele onderhandelingen. Echter, in de onderhandelingen kunnen andere zaken zijn afgesproken dan wat de contractspartijen definitief hebben vastgesteld. Doordat partijen na vele onderhandelingen tot een overeenstemming zijn gekomen, nemen partijen een EAC op in de overeenkomst. Hiermee wordt erkent dat partijen geen beroep zullen doen op de onderhandelingen voorafgaand aan de definitieve overeenkomst. In het Amerikaans en Engels recht houdt de EAC verband met de PER. Indien sprake is van een definitieve overeenkomst dan vormt dit het sluitstuk van de onderhandelingen, waarbij de overeenkomst fungeert als bewijsfunctie over de vastgelegde afspraken. Een contractspartij kan naar Amerikaans recht een beroep doen op de PER, indien de wederpartij eerdere toezeggen uit de precontractuele fase aanhaalt. Het Nederlands recht kent geen equivalent van de PER.

In het Engels recht weegt de objectieve uitleg van overeenkomsten zwaarder dan in het Nederlands recht. De bewoordingen moeten worden gezien in de context van de overeenkomst, waarbij de partijbedoeling in de gegeven omstandigheden door een redelijke persoon dient te kunnen worden achterhaald. Daarbij dient tevens rekening te worden gehouden met de 'the matrix of fact'.

In beginsel is een taalkundige uitleg in commerciële overeenkomsten gerechtvaardigd behoudens tegenbewijs. De rechter is niet verplicht om bij voorbaat uit te gaan van de taalkundige uitleg die het meest voor de hand ligt. Dit betreft een bevoegdheid.¹⁵³ Tegenbewijs dat de partijbedoeling anders is dan uit de bewoordingen volgt, mag dan ook worden verschaft.¹⁵⁴ Doorgaans zal de rechter in Nederland bij commerciële overeenkomsten de relevante gezichtspunten in acht nemen, waarbij wordt beoordeeld of de betreffende overeenkomst op een taalkundige wijze kan worden uitgelegd.

¹⁵³ HR 19 januari 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ3178, r.o. 3.4.3, NJ 2007/575 (*Meyer/PontMeyer*).

¹⁵⁴ Tjittes 2009, p. 27.

4. Lundiform/Mexx

De opmars van de Anglo-Amerikaanse commerciële overeenkomsten in de Nederlandse rechtspraak is reeds aan bod gekomen.¹⁵⁵ In het derde hoofdstuk is de EAC beschreven, waarbij het doel en gebruik van de clause aan bod zijn gekomen. In dit hoofdstuk wordt het arrest Lundiform/Mexx weergegeven, waarin de Hoge Raad uitvoerig is ingegaan op de uitleg van overeenkomsten tussen professionele partijen.¹⁵⁶ Ook in dit arrest was sprake van een opgenomen EAC in de overeenkomst. Het arrest Lundiform/Mexx wordt apart besproken omdat naar aanleiding van de arresten Meyer/PontMeyer en Derksen/Homburg het beeld was ontstaan dat een overeenkomst tussen professionele partijen al snel moet worden uitgelegd naar de taalkundige betekenis van de bewoordingen van de overeenkomst. Met het arrest Lundiform/Mexx brengt de Hoge Raad een belangrijke nuancering aan. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de betekenis van de EAC in Lundiform/Mexx. De feiten en het procesverloop worden in de eerste paragraaf uiteengezet. Vervolgens zal de essentie van het arrest aan bod komen. Tot slot zal het gevolg van dit arrest voor de Nederlandse rechtspraak worden toegelicht. In dit hoofdstuk staat de volgende deelvraag centraal: *Wat is de betekenis van de EAC na Lundiform/Mexx?*

4.1 Feiten

Mexx is een internationaal modebedrijf en is voornemens om meerdere winkels te gaan openen. Lundiform is een bedrijf dat actief is in de productie van hardware (interieurelementen) voor winkels. Overeengekomen is dat Lundiform de hardware voor deze winkels zal leveren. Op 27 november 2007 zijn Mexx Europe B.V. en Lundiform B.V. een schriftelijke overeenkomst aangegaan, die op 30 september 2008 van rechtswege zal eindigen.¹⁵⁷ Mexx heeft op 17 juli 2008 aan Lundiform mede gedeeld dat de overeenkomst na 30 september 2008 niet zal worden verlengd. Omwille hiervan ontstaat een geschil met betrekking tot de afwikkeling van de overeenkomst.

4.1.1 Eerste aanleg en Hoger Beroep

Het geschil in deze zaak betreft de uitleg van art. 3 van de door partijen gesloten overeenkomst. Lundiform betoogt dat Mexx de garantie had gegeven om de hardware van Lundiform af te nemen (Attachment II in combinatie met art. 3.4). Deze hardware zou goed zijn voor de inrichting van 36 'Mexx' winkels. Mexx heeft slechts een gedeelte van de

¹⁵⁵ Schuit 2001, p.42-44.

¹⁵⁶ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101 (*Lundiform/Mexx*).

¹⁵⁷ Hof Amsterdam 2 augustus 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BT6532, par. 2.2, *LJN* BT6532.

hardware afgenomen. Daarnaast vordert Lundiform dat de eerder in voorraad genomen “slow / non movers” hardware ook door Mexx wordt afgenomen en beroept zich op de e-mailberichten van Mexx.¹⁵⁸ Mexx doet daarentegen een beroep op art. 3.3 handelingswijze (afnemen goederen) en art. 9.1 de opgenomen EAC: *“This Agreement constitutes the entire agreement between the parties and supersedes any earlier written or oral arrangements and agreements made between the parties.”* Dit zou betekenen dat verklaringen en de handelwijze voorafgaande aan de overeenkomst niet van toepassing zijn.

Oordeel van de rechtbank is dat Lundiform geen beroep kan doen op art. 3.4, dit heeft te maken met de handelingswijze - die niet in acht is genomen door Lundiform - conform art. 3.3.¹⁵⁹ Daarnaast is de rechtbank van oordeel dat het genoemde e-mailbericht van 2 september 2007 met betrekking tot de “slow / non movers” niet ter zake doet. In art 9.1 is sprake van een EAC, waarin is bepaald dat voorafgaande afspraken vervielen.¹⁶⁰ Tot slot ziet de rechtbank geen verplichte afname in het e-mailbericht van 17 juli 2008 en wijst de vordering van Lundiform met betrekking tot nakoming van de overeenkomst waarin, tegen betaling, een bepaald aantal orders en de oude voorraad zal worden afgenomen en de vergoeding van de opslagkosten aan Lundiform af.¹⁶¹

Lundiform is in hoger beroep gegaan tegen het door de rechtbank gewezen vonnis. Het Hof heeft als uitgangspunt genomen dat er sprake is van een commerciële overeenkomst die gesloten is tussen professionele partijen, waarbij de inhoud tot stand is gekomen na onderhandelingen. Daarbij verwees het Hof naar artikel 9.1 van de overeenkomst waarin een EAC was opgenomen. Het Hof vervolgt hierop dat onder deze omstandigheden een grote betekenis toekomt aan de taalkundige betekenis van de gekozen bewoordingen.¹⁶² Vervolgens merkt het Hof op dat in dit verband het hiervoor geformuleerde uitgangspunt aanduidt dat partijen gebonden zijn aan een dusdanige EAC.¹⁶³ Het Hof passeerde hierdoor het bewijsaanbod van Lundiform, nu de stellingen niet gebaseerd kunnen worden op de gehanteerde (taalkundige) uitleg van de overeenkomst.¹⁶⁴ Het Hof wijst de vordering van Lundiform af en bekrachtigt het vonnis van de rechtbank.¹⁶⁵

4.1.2 Hoge Raad

Lundiform gaat in cassatie tegen het arrest van het Hof. Het cassatiemiddel omvat twee klachten; enerzijds de nadruk die door het Hof is gelegd op de taalkundige uitleg van de

¹⁵⁸ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, r.o. 3.1, NJ 2013/214 (*Lundiform/Mexx*); e-mailberichten van 27 september 2007 (Sander Duivestijn) & 17 juli 2008 (Stephan Jackmuth).

¹⁵⁹ Artikelen hebben betrekking op de overeenkomst tussen Lundiform/Mexx.

¹⁶⁰ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, r.o. 2.5, NJ 2013/214 (*Lundiform/Mexx*).

¹⁶¹ Rb. Amsterdam 17 februari 2010, 18051/HA ZA 09-291.

¹⁶² Hof Amsterdam 2 augustus 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BT6532, r.o. 3.6, LJV BT6532.

¹⁶³ Hof Amsterdam 2 augustus 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BT6532, r.o. 3.10, LJV BT6532.

¹⁶⁴ Piet 2013, p. 174.

¹⁶⁵ Hof Amsterdam 2 augustus 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BT6532, par. 5, LJV BT6532.

overeenkomst. Lundiform stelde namelijk dat over de schriftelijke overeenkomst niet was onderhandeld door partijen. Daarnaast was Lundiform bij de totstandkoming van de overeenkomst niet bijgestaan door een jurist en had het 'legal department' van Mexx de modelovereenkomst opgesteld. Anderzijds heeft Lundiform geklaagd dat een EAC niet zonder meer toezeggingen, die zijn gedaan in de precontractuele fase door Mexx, kan blokkeren.¹⁶⁶

De Hoge Raad heeft het uitgangspunt van het Hof behandeld en is tot de conclusie gekomen dat het Hof de aangevoerde stellingen door Lundiform onvoldoende heeft gemotiveerd.¹⁶⁷ Lundiform had aangevoerd: *“dat partijen niet over de schriftelijke overeenkomst hebben onderhandeld, in het bijzonder niet over de tekst van art. 3, dat Lundiform bij de totstandkoming van de overeenkomst niet werd bijgestaan door een jurist, en dat het modelcontract was opgesteld door het 'legal department' van Mexx.”*¹⁶⁸

De Hoge Raad is van oordeel dat de genoemde reden van het Hof vervalt, om bij de uitleg van de overeenkomst groot gewicht toe te kennen aan de taalkundige betekenis van de gekozen bewoordingen.¹⁶⁹ Indien het Hof van oordeel is dat de genoemde stellingen (ongeacht de juistheid hiervan) in onderhavig geval onvoldoende relevant zijn omdat de overeenkomst zich zou lenen voor een taalkundige betekenis van de gekozen bewoordingen, dan geeft dat blijk van een onjuiste rechtsopvatting, aldus de Hoge Raad.¹⁷⁰

4.2 Kernoverweging

In navolging op het cassatiemiddel met betrekking tot de uitleg van de overeenkomst is de overweging van de Hoge Raad: *“ook indien bij de uitleg van een overeenkomst groot gewicht toekomt aan de taalkundige betekenis van de gekozen bewoordingen, kunnen de overige omstandigheden van het geval meebrengen dat een andere (dan de taalkundige) betekenis aan de bepalingen van de overeenkomst moet worden gehecht. Beslissend blijft immers de zin die partijen in de gegeven omstandigheden over en weer redelijkerwijs aan deze bepalingen mochten toekennen en hetgeen zij te dien aanzien redelijkerwijs van elkaar mochten verwachten.”*¹⁷¹

Inzake het tweede cassatiemiddel omtrent de EAC heeft de Hoge Raad als volgt overwogen: *“Opmerking verdient dat een "entire agreement clause" een relevante omstandigheid kan zijn bij de uitleg van een overeenkomst waarvan deze clausule deel uitmaakt (vgl. HR 19 januari 2007, LJV AZ3178, NJ 2007/575). Welke betekenis aan een dergelijke clausule toekomt, is afhankelijk van de omstandigheden van het geval, waaronder*

¹⁶⁶ Hof Amsterdam 2 augustus 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BT6532, r.o. 3.6, LJV BT6532.

¹⁶⁷ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, r.o. 3.4.2, NJ 2013/214 (Lundiform/Mexx).

¹⁶⁸ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, r.o. 3.4.2, NJ 2013/214 (Lundiform/Mexx).

¹⁶⁹ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, r.o. 3.4.2, NJ 2013/214 (Lundiform/Mexx).

¹⁷⁰ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, r.o. 3.4.3, NJ 2013/214 (Lundiform/Mexx).

¹⁷¹ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, r.o. 3.4.3, NJ 2013/214 (Lundiform/Mexx).

*de bewoordingen van de clause, de aard, de inhoud, de strekking en de mate van gedetailleerdheid van de overeenkomst waarvan de clause deel uitmaakt, en de wijze waarop de clause tijdens de onderhandelingen ter sprake is gekomen en onderdeel van de overeenkomst is geworden.*¹⁷²

Het Hof had de genoemde stellingen van Lundiform niet stilzwijgend voorbij mogen laten gaan. Volgens de Hoge Raad heeft Lundiform met betrekking tot de door haar betoogde uitleg van de overeenkomst het nodige gesteld.¹⁷³ Het Hof heeft de door Lundiform aangevoerde stellingen niet in haar oordeelsvorming betrokken.¹⁷⁴ Lundiform heeft zich beroepen op de schriftelijke verklaring van de inkoopmanager van Mexx en op de handelswijze van partijen in de periode voorafgaand aan het sluiten van de overeenkomst. Dit ter onderbouwing van haar betoog opdat partijen een andere betekenis hebben moeten toekennen aan de overeenkomst dan enkel uit de tekst volgt.¹⁷⁵ Daardoor is de Haviltex-norm door het Hof miskend.¹⁷⁶

De Hoge Raad vervolgt dat de EAC op zichzelf geen uitlegbepaling is. De clause heeft een specifieke herkomst en functie in de Anglo-Amerikaanse rechtssfeer en heeft naar Nederlands recht niet zonder meer een bijzondere betekenis.¹⁷⁷ Daarnaast vermeldt de Hoge Raad *“dat een EAC evenwel niet zonder meer eraan in de weg dat voor de uitleg van de in de overeenkomst vervatte bepalingen betekenis wordt toegekend aan verklaringen die zijn afgelegd dan wel gedragingen die zijn verricht, in het stadium voorafgaand aan het sluiten van de overeenkomst.”*¹⁷⁸

Het verschil met het arrest Meyer/PontMeyer is dat de aanwezigheid van de EAC in dit arrest een grote waarde heeft toegevoegd om een taalkundige uitleg te rechtvaardigen. Hier werd de EAC ook bestempeld als een taalkundige uitlegindicator.¹⁷⁹ Taalkundige uitlegindicatoren hebben betrekking op de aard of wijze van totstandkoming van de overeenkomst, terwijl de EAC deel uitmaakt van de overeenkomst. Uit Lundiform/Mexx blijkt dat een EAC niet altijd als een taalkundige uitlegindicator moet worden bestempeld. Een EAC beperkt alleen het object van uitleg.¹⁸⁰ Daarnaast impliceert de EAC geen keuze voor een objectieve (taalkundige) uitleg.¹⁸¹ Een EAC kan er op duiden dat partijen waarde hechten aan de tekst van de overeenkomst, maar dit is in Nederland niet vanzelfsprekend.¹⁸²

¹⁷² HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, r.o. 3.5.3, NJ 2013/214 (Lundiform/Mexx).

¹⁷³ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, r.o. 3.4.3, NJ 2013/214 (Lundiform/Mexx).

¹⁷⁴ Piet 2013, p. 174.

¹⁷⁵ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, r.o. 3.4.3, NJ 2013/214 (Lundiform/Mexx).

¹⁷⁶ HR 13 maart 1981, ECLI:NL:HR:1981:AG4158 (Haviltex).

¹⁷⁷ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, r.o. 3.5.3, NJ 2013/214 (Lundiform/Mexx).

¹⁷⁸ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, r.o. 3.5.3, NJ 2013/214 (Lundiform/Mexx).

¹⁷⁹ HR 19 januari 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ3178 (Meyer/PontMeyer).

¹⁸⁰ HR 29 juni 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA4909, NJ 2007/576, m.nt. M.H. Wissink (Derksen/Homburg).

¹⁸¹ Tjittes 2009, p. 28.

¹⁸² Tjittes 2009, p. 29.

4.3 Beoordeling taalkundige uitleg en Lundiform/Mexx

Zoals uiteengezet in het tweede hoofdstuk, werd aangenomen dat de Haviltex-norm na de arresten Meyer/PontMeyer en Derksen/Homburg een minder grote rol zou moeten spelen bij de uitleg van commerciële overeenkomsten.¹⁸³ Gedacht werd dat de Hoge Raad een taalkundige uitlegnorm had ontwikkeld bij de uitleg van commerciële overeenkomsten. Hierbij werd gesuggereerd dat de Hoge Raad zich terugtrok van de Haviltex-norm. Dit is echter niet te ontleen aan Meyer/PontMeyer, aangezien dit arrest eveneens berust op de Haviltex-norm.¹⁸⁴

Desondanks benoemen de arresten Meyer/PontMeyer en Derksen/Homburg enkele omstandigheden die wel kunnen leiden tot een taalkundige uitleg van de overeenkomst.¹⁸⁵ Deze omstandigheden zijn op te splitsen in de aard van de overeenkomst en de wijze waarop de overeenkomst tot stand komt. Het arrest Meyer/PontMeyer benoemt de aard van de transactie, de omvang en gedetailleerdheid van de overeenkomst.¹⁸⁶ De opgenomen EAC speelde ook een rol in het totaalplaatje. In het arrest Derksen/Homburg voegt de Hoge Raad hiertoe de aard van de overeenkomst (een vaststellingsovereenkomst inzake een zuiver commerciële transactie), en het feit dat partijen bij de totstandkoming daarvan werden bijgestaan door (juridisch) deskundige raadslieden.¹⁸⁷ De genoemde omstandigheden zijn slechts een indicatie van de uitlegmaatstaf die vermoedelijk zal worden aangewend. Uit de jurisprudentie kunnen dus geen harde eisen worden afgeleid over de taalkundige uitleg. Indien er aanwijzingen zijn, zoals de aard van de overeenkomst en de wijze waarop de overeenkomst tot stand is gekomen, dan kan een taalkundige uitleg volgen door toepassing van de Haviltex-norm.

De Hoge Raad heeft in het arrest Lundiform/Mexx een sec taalkundige uitleg van de overeenkomst verworpen. Lundiform stelde dat er niet over de overeenkomst was onderhandeld - in het bijzonder over art. 3 - dat aan haar zijde geen sprake was van een jurist en dat de overeenkomst was opgesteld door het 'legal department' van Mexx. Lundiform heeft deze stellingen onderbouwd middels een schriftelijke verklaring van de inkoopmanager, de handelswijze voorafgaand aan het sluiten van de overeenkomst en de aannemelijkheid van de door haar gedane uitleg van de overeenkomst. Indien deze stellingen juist zijn kan volgens de Hoge Raad geen groot gewicht worden toegekend aan de taalkundige betekenis van de gekozen bewoordingen en vervallen de door het Hof

¹⁸³ HR 19 januari 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ3178 (*Meyer/PontMeyer*) & HR 29 juni 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA4909 (*Derksen/Homburg*).

¹⁸⁴ HR 13 maart 1981, NJ 1981, 635 (*Haviltex*).

¹⁸⁵ HR 19 januari 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ3178 (*Meyer/PontMeyer*) & HR 29 juni 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA4909 (*Derksen/Homburg*).

¹⁸⁶ HR 19 januari 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ3178, r.o. 3.4.3, NJ 2007/575 (*Meyer/PontMeyer*).

¹⁸⁷ HR 29 juni 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA4909, r.o. 4.1.3, NJ 2007/576 (*Derksen/Homburg*).

genoemde redenen.¹⁸⁸ Uit het voorgaande kan worden opgemaakt dat de Haviltex-norm beslissend blijft.

4.4 Entire Agreement Clause en Lundiform/Mexx

Het geschil had tevens betrekking op zogenaamde 'slow / non movers', oftewel goederen die eerder in voorraad zijn genomen en die afgenomen hadden moeten worden door Mexx.¹⁸⁹ Mexx nam deze goederen nog zelden of helemaal niet af. Lundiform heeft zich beroepen op de e-mailberichten waarin Mexx voorafgaand aan het sluiten van de overeenkomst toezeggingen doet en vordert nakoming van hetgeen is overeengekomen.¹⁹⁰ De rechtbank oordeelt dat desbetreffende e-mailbericht d.d. 2 september 2007 niet ter zake doet, omdat in artikel 9 van de overeenkomst - die nadien is opgesteld - tussen Lundiform en Mexx een zogenaamde EAC opgenomen.¹⁹¹ De EAC hield in deze zaak in dat de overeenkomst zoals die erbij lag de gehele overeenkomst tussen de partijen vormt en dat de overeenkomst alle eerdere schriftelijke of mondelinge afspraken/overeenkomsten tussen de partijen vervangt. Het Hof is van oordeel "*dat het niet begrijpelijk is waarom eerder gemaakte afspraken met betrekking tot de verouderde voorraden buiten het begrip 'earlier (...) arrangements and agreements (...) between the parties' zouden vallen.*"¹⁹²

Gelet op het voorgaande was het Hof van oordeel dat partijen waren gebonden aan de opgenomen EAC. Dat oordeel berust mede op het uitgangspunt dat het Hof in r.o. 3.6 heeft geformuleerd.¹⁹³ De Hoge Raad heeft dat uitgangspunt verworpen, waardoor het oordeel van het Hof inzake de EAC niet in stand kan blijven.¹⁹⁴

De Hoge Raad geeft aan dat een EAC een relevante omstandigheid kan zijn bij de uitleg van een overeenkomst waarvan deze clausule deel uitmaakt. Het is echter afhankelijk van de omstandigheden van het geval welke betekenis aan een EAC toekomt. Deze omstandigheden zijn de bewoordingen van de clausule, de aard, de inhoud, de strekking en de mate van gedetailleerdheid van de overeenkomst waarvan de clausule deel uitmaakt. Daarnaast is ook de wijze waarop de clausule tijdens de onderhandelingen ter sprake is gekomen en onderdeel van de overeenkomst is geworden van belang.¹⁹⁵ Hierbij is het van belang om aan te kaarten dat de overeenkomst was opgesteld door het 'legal department' van Mexx en dat Lundiform niet werd bijgestaan door een jurist. De genoemde

¹⁸⁸ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, r.o. 3.4.2, NJ 2013/214 (Lundiform/Mexx).

¹⁸⁹ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, r.o. 3.3.1, NJ 2013/214 (Lundiform/Mexx).

¹⁹⁰ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, r.o. 3.1, NJ 2013/214 (Lundiform/Mexx), e-mailberichten van 27 september 2007 (Sander Duivestijn) & 17 juli 2008 (Stephan Jackmuth).

¹⁹¹ Opgenomen EAC: zie par. 4.1.1 Eerste aanleg.

¹⁹² Hof Amsterdam 2 augustus 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BT6532, r.o. 3.14, LJV BT6532.

¹⁹³ Hof Amsterdam 2 augustus 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BT6532, r.o. 3.6, LJV BT6532.

¹⁹⁴ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, r.o. 3.5.2, NJ 2013/214 (Lundiform/Mexx).

¹⁹⁵ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, r.o. 3.5.3, NJ 2013/214 (Lundiform/Mexx).

omstandigheden (taalkundige uitlegindicatoren) lijken dan ook op de aard en wijze van totstandkoming van de overeenkomst, waarbij de Haviltex-norm om de hoek komt kijken.¹⁹⁶

De Hoge Raad is van oordeel dat het Hof dan ook heeft *“miskend dat een "entire agreement clause" niet eraan in de weg behoeft te staan dat, naast de overeenkomst waarvan deze clausule deel uitmaakt, afspraken tussen partijen bestaan die op andere onderwerpen betrekking hebben.”*¹⁹⁷

4.5 Tussenconclusie

In de zaak Lundiform/Mexx heeft de Hoge Raad zich gebogen over de uitleg van een overeenkomst gesloten tussen twee commerciële partijen. Het Hof ging uit van een voorlopig taalkundige uitleg, ondanks de gestelde omstandigheden door Lundiform die juist tegen een taalkundige uitleg van de overeenkomst pleitten. In cassatie is de voorlopige taalkundige uitleg door de Hoge Raad verworpen. Het Hof had namelijk geen aandacht besteed aan de gestelde omstandigheden. Gezien de omstandigheden in deze zaak, omtrent het niet onderhandelen, het ontbreken van ‘juridische’ deskundigheid en dat sprake was van een modelovereenkomst, kon aan de taalkundige uitleg geen doorslaggevend gewicht worden toegekend. In beginsel is de rechter vrij om bij een uitvoerig onderhandelde overeenkomst tussen professionele partijen te kiezen voor een taalkundige uitleg aan de hand van de taalkundige uitlegindicatoren. De rechter mag dan niet stilzwijgend voorbijgaan aan de door partijen genoemde stellingen of geleverd tegenbewijs waardoor een andere (dan de taalkundige uitleg) betekenis aan de bepalingen van de overeenkomst moet worden gehecht. Beslissend blijft de Haviltex-norm waarbij de rechter alle omstandigheden van het geval dient mee te nemen om tot een oordeel te komen.

¹⁹⁶ HR 19 januari 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ3178 (*Meyer/PontMeyer*).

¹⁹⁷ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, r.o. 3.5.5, NJ 2013/214 (*Lundiform/Mexx*).

5. Conclusie en aanbevelingen

5.1 Inleiding

In de voorgaande hoofdstukken zijn de verschillende uitlegvormen in Nederland uitgelegd en besproken. Daarnaast is de EAC uitvoerig aan bod gekomen en is een rechtsvergelijking gemaakt op het gebied van de uitleg van overeenkomsten tussen het Nederlandse rechtssysteem en de common law. In dit afsluitende hoofdstuk wordt de onderzoeksvraag beantwoord en zal tevens een nieuwe kijk op de toepassing van de EAC in Nederland worden aangedragen.

5.2 Conclusie

Het onderzoeksdoel heeft betrekking op de uitleg van overeenkomsten en de werking van de Entire Agreement Clause in de Nederlandse regelgeving. Hieruit volgt de volgende onderzoeksvraag: *'In hoeverre beïnvloedt de Entire Agreement Clause de uitleg van overeenkomsten in Nederland?'*

In dit onderzoek is naar voren gekomen dat een EAC op zichzelf geen uitlegbepaling is. De Hoge Raad bevestigt dit in het arrest *Lundiform/Mexx*.¹⁹⁸ Waarna het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden dit wederom benadrukt in haar arrest van 21 mei 2013.¹⁹⁹ Een EAC kan echter een relevante omstandigheid zijn voor de uitleg van een overeenkomst.²⁰⁰ In de common law beoogt een EAC het object van uitleg nader af te bakenen. Zo bestaan tussen partijen geen conflicterende of aanvullende mondelinge of schriftelijke afspraken, aangezien alle afspraken zijn verwoord in de overeenkomst. De EAC regelt niet de uitleg van de opgenomen afspraken in de overeenkomst, deze wordt afzonderlijk beoordeeld.²⁰¹ Naar Nederlands recht heeft de EAC in beginsel geen bepaalde strekking. De betekenis van de EAC kan volgen uit de omstandigheden van het geval. Uit bovenstaande volgt dat indien de EAC binnen het Nederlands recht toch een plekje zou krijgen, gezegd kan worden dat de EAC eveneens het object van de uitleg afbakent, maar impliceert geen (verplichte) keuze voor een bepaalde objectieve (taalkundige) uitleg. De Hoge Raad heeft in het arrest *Lundiform/Mexx*, gezien de feiten en omstandigheden, geoordeeld dat de overeenkomst zich leent voor een subjectieve uitleg. De gestelde omstandigheden door *Lundiform* die juist tegen een taalkundige uitleg pleitten, hadden meegenomen moeten worden door het Hof in haar oordeelsvorming.

¹⁹⁸ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101 (*Lundiform/Mexx*).

¹⁹⁹ Hof Arnhem-Leeuwarden 21 mei 2013 ECLI:NL:GHARL:2013:CA0777, r.o. 4.4, *NJF* 2013/298.

²⁰⁰ Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III* 2014/355.

²⁰¹ HR 29 juni 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA4909, *NJ* 2007/576, m.nt. M.H. Wissink (*Derksen/Homburg*).

Volgens de Hoge Raad verviel hierdoor de door het Hof genoemde reden om bij de uitleg van de overeenkomst groot gewicht toe te kennen aan de taalkundige betekenis van de gekozen bewoordingen.²⁰²

Om een overeenkomst taalkundig uit te leggen, zoals in Meyer/PontMeyer en Derksen/Homburg dienen hier aanknopingspunten voor te zijn, oftewel taalkundige uitlegindicatoren. De genoemde omstandigheden uit het arrest Meyer/PontMeyer zullen een belangrijke rol zijn bij de uitleg van een overeenkomst. Daarbij is het van belang op welke wijze de EAC deel is gaan uitmaken van de overeenkomst. Duidelijk mag zijn dat commerciële partijen een EAC opnemen om de rechtszekerheid te bevorderen aangaande de uitleg van de overeenkomst.²⁰³ In het arrest Lundiform/Mexx was de EAC door de juridische afdeling van Mexx als standaardbepaling in de overeenkomst toegevoegd.²⁰⁴ Het verschil tussen de uitspraken van Meyer/PontMeyer en Lundiform/Mexx is dat in eerst genoemde zaak partijen door middel van een EAC groot gewicht wilden toe kennen aan de tekst van de overeenkomst of de bepaling. Uit de zaak Meyer/PontMeyer blijkt dat de EAC binnen de Haviltex-norm enkel een indicator is richting de taalkundige uitleg.²⁰⁵ De waarde die naar Nederlands recht aan een EAC wordt gehecht kan beperkt zijn, aldus de Hoge Raad in Lundiform/Mexx.²⁰⁶ Belangrijk is dat een commerciële overeenkomst die niet met zorg is opgesteld, niet op voorhand objectief dient te worden uitgelegd.²⁰⁷ Aangezien uit de jurisprudentie blijkt dat de EAC op zichzelf geen uitlegbepaling is, kan worden aangenomen dat de betekenis van de EAC afhankelijk is van de omstandigheden van het geval in tegenstelling tot de common law rechtsgebieden waar de EAC zelfstandig op de overeenkomst wordt toegepast.

Mijns inziens wordt het doel van de EAC miskend, aangezien de bewoordingen juist erop toezien dat de rechtszekerheid van de overeenkomst wordt gewaarborgd. De redelijkheid en billijkheid dient omwille hiervan terughoudend te zijn. Commerciële partijen sluiten met enige regelmaat overeenkomsten af en door middel van deze overeenkomsten zien zij erop toe dat hun belangen op schrift worden behartigd. Uit de Nederlandse rechtspraak blijkt dan ook dat het niet geheel zinloos is om een EAC op te nemen. De partij die een beroep doet op de EAC heeft wel bewijsvoordeel, maar de Haviltex-norm blijft van toepassing en is de waarde van de EAC is, zoals reeds vermeld, afhankelijk van de omstandigheden van het geval.

²⁰² HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, r.o. 3.4.2, NJ 2013/214 (*Lundiform/Mexx*).

²⁰³ Schelhaas 2008, p. 152.

²⁰⁴ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, r.o. 3.4.3, NJ 2013/214 (*Lundiform/Mexx*).

²⁰⁵ HR 19 januari 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ3178, r.o. 3.4.3, NJ 2007/575 (*Meyer/PontMeyer*).

²⁰⁶ Tjittes 2005, p. 24-25.

²⁰⁷ HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, r.o. 3.4.3, NJ 2013/214 (*Lundiform/Mexx*).

Het is duidelijk dat partijen een EAC met een bepaalde reden opnemen in een overeenkomst. Indien het commerciële partijen betreft met dezelfde juridische expertise, dan zou het mogelijk moeten zijn om de opgenomen EAC zijn werking te laten verkrijgen zonder toepassing van andere omstandigheden.

5.3 Aanbevelingen

Terugblikkend op de casus uit de inleiding, heeft Keent LLC binnen de Nederlandse rechtspraak bij toepassing van de EAC zich te houden aan de uitlegnorm van Haviltex. Indien Anglo-Amerikaans recht van toepassing zou zijn op de overeenkomst tussen Keent LLC en VHS B.V. dan zou de EAC haar volledige werking krijgen. De schriftelijke bewoordingen van de overeenkomst zouden in dat geval prevaleren en de precontractuele afspraken zouden buiten beschouwing worden gelaten. Gezien het feit dat naar Nederlands recht een overeenkomst aan de hand van de Haviltex-norm dient te worden uitgelegd, zou het opnemen van een EAC niet een bepaalde toevoeging hebben, tenzij meer aanknopingspunten wijzen in de richting van een taalkundige uitleg.²⁰⁸

Ongeacht dat de Haviltex-norm leidend is voor de uitleg van overeenkomsten, wenst Keent LLC dat de inhoud van de overeenkomst door het opnemen van een EAC boven alle voorgaande mondelinge of schriftelijke afspraken staat. Om dit te kunnen realiseren kan aansluiting worden gezocht bij een aanvullende overeenkomst. Deze overeenkomst zou een vaststellingsovereenkomst kunnen zijn in de zin van art. 7:900 BW.

De situatie is namelijk dat Keent LLC en VHS B.V. een overeenkomst zijn overeengekomen waarna deze is ondertekend. De jurist van Keent LLC heeft hierin een EAC opgenomen. Vervolgens ontstaat een geschil met betrekking tot de uitleg van de overeenkomst. Keent LLC wilt zich houden aan de bewoordingen van de overeenkomst, VHS B.V. wil op haar beurt dat de afspraken uit de precontractuele fase ook worden meegenomen in de uitleg. De discussie ontstaat over wat de toegevoegde waarde is van een dergelijke EAC als het wel wordt opgenomen maar niet wordt nagekomen. Partijen waren namelijk op de hoogte van de EAC en hebben vervolgens de overeenkomst ondertekend. Na vele onderhandelingen hebben partijen een overeenstemming bereikt met betrekking tot de inhoud van de overeenkomst, waarna zij deze schriftelijk hebben vastgelegd en afgebakend met een EAC. In een eventueel geschil is de Haviltex-norm leidend waarna de overeenkomst dient te worden uitgelegd aan *“de zin die partijen in de gegeven omstandigheden over en weer redelijkerwijs aan die bepalingen mochten toekennen en op wat zij te dien aanzien*

²⁰⁸ HR 19 januari 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ3178 (*Meyer/PontMeyer*) & HR 29 juni 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA4909 (*Derksen/Homburg*).

*redelijkerwijs van elkaar mochten verwachten.*²⁰⁹ Dit is de geldende leer naar het Nederlands recht.

Om het gebruik van de EAC toch af te kunnen dwingen zou toenadering in een aanvullende overeenkomst (lees: vaststellingsovereenkomst) kunnen worden gezocht. De volgende constructie zou een oplossing kunnen bieden in deze casus.

Partijen (Keent LLC en VHS B.V.) sluiten een schriftelijke overeenkomst. In deze overeenkomst wordt een EAC opgenomen om zo de bewoordingen van de overeenkomst te laten prevaleren boven de afspraken uit de precontractuele fase. Naast deze (primaire) overeenkomst wordt een vaststellingsovereenkomst gesloten, waarin partijen wederom een EAC opnemen met terugkoppeling naar de primaire overeenkomst. Uiteraard dient in de primaire overeenkomst ook een verwijzing naar de vaststellingsovereenkomst te zijn. Daar de bewoordingen van de EAC in het Engels zijn, zal tevens een Nederlandse formulering hiervan in de vaststellingsovereenkomst moeten worden opgenomen. Dit kan in de trant van: *“de overeenkomst, zoals neergelegd in de primaire overeenkomst, met daarin eventueel opgenomen documenten, vormt de gehele overeenkomst tussen partijen en alle andere afspraken (uit de precontractuele fase²¹⁰), die betrekking hebben op het onderwerp van deze overeenkomst, worden door deze primaire overeenkomst vervangen.”* Partijen geven hierdoor specifiek aan dat zij akkoord gaan met de opgenomen EAC in de primaire overeenkomst en dat zij ook de strekking van de EAC begrijpen en in acht zullen nemen.

Indien toch een geschil ontstaat met betrekking tot de uit te leggen overeenkomst, waarin VHS B.V. alsnog een beroep doet op de precontractuele afspraken, kan de wederpartij, Keent LLC, zich beroepen op de opgenomen EAC. Keent LLC kan gebruikmakend van de primaire overeenkomst in combinatie met de vaststellingsovereenkomst stellen, dat partijen duidelijk ten aanzien van de EAC een bepaald standpunt hebben ingenomen. De vaststellingsovereenkomst dient in dit geval als hulpovereenkomst om de primaire overeenkomst uit te leggen. De EAC verkrijgt hierdoor een zeer sterke positie. Indien er toch een rechter aan te pas moet komen zal de vaststellingsovereenkomst aan de hand van de Haviltex-norm worden uitgelegd. Hieruit zal volgen dat de bedoeling met betrekking tot de uitleg van de primaire overeenkomst aan de hand van EAC moet gebeuren. De partijbedoelingen, in het kader van de Haviltex-norm, hebben namelijk betrekking op de vaststellingsovereenkomst en in dit concrete geval op de toepassing van de EAC. Partijen beogen namelijk door deze vaststellingsovereenkomst dat de primaire overeenkomst dient te worden uitgelegd aan de hand van de opgenomen EAC, kortom dat de bewoordingen van de overeenkomst prevaleren boven alle andere afspraken.

²⁰⁹ HR 13 maart 1981, ECLI:NL:HR:1981:AG4158 (*Haviltex*).

²¹⁰ Dus zowel mondelinge als schriftelijke afspraken.

Bronnenoverzicht

Literatuur

Asser/Hartkamp & sieburgh 6-III* 2014

A.S. Hartkamp & C.H. Sieburgh, *Mr. C. Assers, Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. 6. Verbintenissenrecht. Deel III*. Algemeen overeenkomstenrecht*, Deventer: Kluwer 2014.

Asser/Van Schaick 7-VIII* 2012

A.C. van Schaick, *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 7. Bijzondere overeenkomsten. Deel VIII. Bewaarneming, borgtocht, vaststellingsovereenkomst, bruikleen, verbruikleen, altijddurende rente, spel en weddenschap*, Deventer: Kluwer 2012.

Bakker 2011

P.S. Bakker, 'Uitleg van commerciële contracten (I en II slot)', *WPNR* 2011/6890, p. 477-485 en *WPNR* 2011/6891, p. 502-511.

Beatson 2002

J. Beatson, 'Anson's Law of contract, Oxford, 2002, p. 161-163.

Beenders & Meijer 2013

D. Beenders & J.W. Meijer, *Uitleg van commerciële contracten in de praktijk*, Ars Aequi Libri september 2013.

Blackshaw 2012

I.S. Blackshaw, 'Sports marketing agreements : legal, fiscal and practical aspects', *Asser international sports law series*, The Hague: T.M.C. Asser Press, 2012.

Boundy 2010

Charles Boundy, 'Business Contracts Handbook', Surrey: Gower Publishing Limited 2010.

Broek 2002

T.H. Van den Broek, 'Een kwestie van uitleg', *WPNR* 2002, p. 430-436.

Chitty e.a. 2012

J. Chitty, H. Beale & A.S. Burrow, Chitty on Contracts (31th edition), Volume 1, *General Principles*, London: Sweet & Maxwell 2012.

Chitty e.a. 2004

J. Chitty, H. Beale & A.S. Burrow, Chitty on Contracts (29th edition), Volume 1 & 2, *General Principles*, London: Sweet & Maxwell 2004.

Cordero-Moss 2014

G. Cordero-Moss, *Boilerplate Clauses, International Commercial Contracts and the Applicable Law*, Cambridge University Press 2014.

Cordero-Moss 2011

G. Cordero-Moss, *Boilerplate Clauses, International Commercial Contracts and the Applicable Law*, Cambridge University Press 2011.

Dousi 2013

J.W.A. Dousi, 'De entire agreement clause naar Amerikaans en Nederlands recht: afbakening, geen uitleg', *Contracteren* 2013, 4, p. 126-133.

Espenschied 2010

L.E. Espenschied, 'Contract Drafting: Powerfull Prose in Transactional Practice', *Aba Fundamentals*, American Bar Association, 2010.

Fontaine & Ly 2009

M. Fontaine & F. de Ly, 'Drafting International Contracts, *An Analysis of Contract Clauses*, Leiden: Transnational Publishers, 2009.

Gerven & Covemaeker 2001

W. van Gerven en S. Covemaeker, 'Verbintenissenrecht', Leuven: Acco. 2001.

Gordon 1990

J.D. Gordon, 'Teaching Parol Evidence: Article 3', *BYU law Review* 1990, 2, p. 647-657.

Hijma e.a. 2013

Jac. Hijma, C.C. van Dam, W.A.M. van Schendel, W.L. Valk, *Rechtshandeling en Overeenkomst* (Studiereeks Burgerlijk Recht), Deventer: Kluwer 2013.

Hondius 1986

E.H. Hondius, 'De "entire agreement" clause: Amerikaanse contractsbedingen in het Nederlandse recht', *Recht als norm en als aspiratie*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1986, p. 24-34.

Hyland 2004

R. Hyland, CISG-AC Opinion no 3, Parol Evidence Rule, Plain Meaning Rule, *Contractual Merger Clause and the CISG*, Camden: Rutgers Law School 23 October 2004, 3.

Lewison 2007

K. Lewison, 'The interpretation of Contracts (2nd ed.)', London: Sweet & Maxwell 2007.

Mcmeel 2007

Gerard McMeel, 'The Construction of Contracts', Oxford: *Oxford University Press* 2007.

Piet 2013

H.C. Piet, 'Het arrest Lundiform/Mexx; Haviltexen tussen professionele partijen?' *Tijdschrift voor de ondernemingspraktijk*, SDU uitgevers: juli 2013, 5, p. 173-177.

Poole 2012

J. Poole, 'Textbook on contract law', *Oxford University Press* 2012

Radin 2014

M. J. Radin, 'Response: Boilerplate in Theory and Practice', University of Michigan Law School, *Michigan Public Law Research Paper*, april 2014, 434.

Ras 2010

P. Ras, 'Het uitleggen van overeenkomsten: een handleiding voor de praktijkjurist', *Contracteren. Tijdschrift voor de contractspraktijk* 2010-1, p. 15.

Rossum 2011

M.M. van Rossum, 'De redelijkheid en billijkheid bij uitleg', *tijdschrift voor de procespraktijk* 2011, 4, p. 117-123.

Van Rossum 2001

A.A. van Rossum, *Vaststellingsovereenkomst* (Monografieën Nieuw BW), Deventer: Kluwer 2001.

Schelhaas 2008

H.N. Schelhaas, 'Pacta Sunt Servanda bij commerciële contractanten', *NTBR* 2008, 21, p. 150-160.

Schuit 2001

S.R. Schuit, 'De onstuitbare opmars van het Anglo-Amerikaanse recht', *Contracteren* 2001, 2, p.42-44.

Tjittes 2011

R.P.J.L. Tjittes, 'Terug naar de tekst', *WPNR* 2011 (6709) p. 417-423.

Tjittes 2009

R.P.J.L. Tjittes, *Uitleg van schriftelijke contracten*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2009.

Tjittes 2005

R.P.J.L. Tjittes, 'Uitleg van schriftelijke contracten', *RM Themis* 2005, 1, p. 2-29.

Tjittes 2002

R.P.J.L. Tjittes, 'De betekenis van de parol evidence rule in het Amerikaanse contractenrecht', *Contracteren* 2002, 1, p. 4-12.

Treitel 2003

G.H. Treitel, 'The law of contract', London: Sweet & Maxwell 2003.

Uijen 2010

M. Uijen, 'Boilerplate-clausules: Ketelbinkie in contractenland?', *Contracteren*, december 2010, 4, p. 132-139.

Veenstra 2009

H. M. Veenstra, 'Veranderingen in de contractsuitleg in het Engelse recht', *NTBR* 2009, 2, p. 52-64.

Wallart 2013

M. Wallart, Boilerplates naar Nederlands recht: deel 1, *Tijdschrift ORP* juli 2013, p. 33-37.

Wolters 2009

M. Wolters, 'Uitleg van schriftelijke overeenkomsten', *Contracteren maart* 2009, 1, p. 15.

Wood 1995

P. R. Wood, 'International Loans, Bonds and Securities Regulation', *Law and practice of international finance*, London: Sweet & Maxwell 1995

Zwalve 2010

W.J. Zwalve, 'De historische context van de overeenkomst / Over de uitleg van overeenkomsten in het Anglo-Amerikaanse recht', *RM Themis* 2010, p. 63-77.

Zwalve & Venema 2000

W.J. Zwalve, C. Æ. Uniken Venema's, 'Common law & civil law: *inleiding tot het Anglo-Amerikaanse vermogensrecht*', Deventer: W.E.J. Tjeenk Willink 2000

Jurisprudentie

NEDERLAND

HR 24 april 2015, ECLI:NL:HR:2015:1125

HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101 (*Lundiform/Mexx*).

HR 4 juni 2010, ECLI:NL:HR:2010:BL9546 (*Euroland/Gilde*).

HR 14 maart 2008, ECLI:NL:HR:2008:BC6699.

HR 19 oktober 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA7024 (*Vodafone/ETC*).

HR 29 juni 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA4909 (*Derksen/Homburg*).

HR 19 januari 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ3178 (*Meyer/PontMeyer*).

HR 23 december 2005, ECLI:NL:HR:2005:AU2414 (*De Rooij/Van Olphen*).

HR 17 september 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO8198 (*Wessanen/Nutricia*).

HR 20 februari 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO1427 (*DSM/Fox*).

HR 30 november 2001, ECLI:NL:HR:2001:AD5318.

HR 26 oktober 2001, ECLI:NL:HR:2001:AB2791.

HR 12 januari 2001, ECLI:NL:HR:2001:AA9429.

HR 1 december 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA8721.

HR 26 mei 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA5961.

HR 21 april 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA5590.

HR 11 februari 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA4780.

HR 20 mei 1994, ECLI:NL:HR:1994:ZC136.

HR 22 april 1994, ECLI:NL:HR:1994:ZC1345 (*Bouwmeester/Van Leeuwen*).

HR 17 september 1993, ECLI:NL:HR:1993:ZC1059 (*Gerritse/Has*).

HR 1 juli 1985, ECLI:NL:HR:1985:AB7672.

HR 13 maart 1981, ECLI:NL:HR:1981:AG4158 (*Haviltex*).

Hof Arnhem-Leeuwarden 21 mei 2013 ECLI:NL:GHARL:2013:CA0777.

Hof Amsterdam 2 augustus 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BT6532.

Rb. Amsterdam 17 februari 2010, 18051/HA ZA 09-291.

ENGELAND

House of Lords (Verenigd Koninkrijk) 21 oktober 2004, *Kirin-Amgen Inc. v. Hoechst Marion Roussel Ltd* [2004] UKHL 46.

House of Lords (Verenigd Koninkrijk) 13 maart 2003, *Homburg Houtimport B.V. v. Agrosin Private Ltd* [2004] 1 AC 715, 754

House of Lords (Verenigd Koninkrijk) 22 februar 2001, *Hayward v Norwich Union Ins. Ltd* [2001] *Lloyd's Rep JvR*. 410 at [10] (C.A.).

House of Lords (Verenigd Koninkrijk) 19 juni 1997, *Investor Compensation Scheme Ltd v. West Bromwich Building Society* [1998] 1 WLR 896.

House of Lords (Verenigd Koninkrijk) 01 januari 1976, *Reardon-Smith Line Ltd. V. Hansen-Tangen* [1976] 1 WLR 989.

House of Lords (Verenigd Koninkrijk) 1 januari 1935, *Inland Revenue Commissioner v. Raphael* [1935] AC 96, 143.

House of Lords (Verenigd Koninkrijk) 1 januari 1927, *Lake v Simmons* [1927] AC 487, 508.